

INHOUD

Het eerste woord - Cul-de-sac Dirk Aerts	2
HOLA	5
Boeknotities Mia Voordeckers, Martin Kellens	13
Een 'Haagse' Jacobus Mireille Madou	19
Jacobalia in België – Henegouwen Martin Kellens	31
Jacobus op muziek – Pilgrimage to Santiago Hugo Morael	38
Pelgrimsoorden – Sint-Jozef Mia Voordeckers	40
De pelgrimsmars van Arc-Ainières Hans Mooyduyn	44
Pelgrims van vlees en bloed – Testament van een pelgrim Rik Ducatteeuw	46
Bij benadering - Leven met Santiago Dirk Aerts	50
Onderweg – Artiëste Wilfried Wijn	54
Hors d'oeuvre – jakobsstaf Dirk Aerts	56

CUL-DE-SAC

Wie graag op tocht gaat langs groteroutepaden, wordt regelmatig geconfronteerd met doodlopende wegen. Rechts van de weg die je wil inslaan, vind je een verkeersteken dat aangeeft dat je dat beter niet zou doen, want de weg loopt dood. Dat lijkt in tegenstrijd met de roodwitte markering en de beschrijving in je topogids. Even later sta je aan het eind van de geplaveide weg en wat blijkt? De weg loopt over in een bijna onzichtbaar paadje, het bos in en brengt je naar plekjes waarvan je het bestaan nooit had vermoed. Een dergelijke situatie is me al zo vaak overkomen dat zulke borden me niet langer in onzekerheid brengen maar me eerder gerust stellen. Een blauw rechthoekig bord met een witte balk met erbovenop een rood blokje: als ik op tocht ben, beschouw ik deze waarschuwing eerder als een bewijs dat ik op de juiste weg ben.

Doodlopende wegen hebben me altijd gefascineerd. In het Frans bestaat hiervoor een mooie term: men spreekt niet alleen van '*voie sans issue*' (een weg zonder uitkomst) maar ook van '*cul-de-sac*' wat zoveel betekent als de bodem van een zak. Wie een doodlopende weg inslaat, zit vast en kan niet meer verder. Dat gaat in tegen de normale functie van een weg. Een weg hoort je ergens heen te brengen, hij biedt je een uitkomst. Een doodlopende weg is dus een contradictie. Als een weg doodloopt, waarom bestaat hij dan? Het kan interessant zijn om hierover na te denken. Misschien leren we hieruit iets over wat wegen voor ons betekenen en hoe ze onze omgang met het landschap mogelijk maken.

Wanneer we ons van A naar B willen verplaatsen dan zijn onze voeten niet het aangewezen middel. De 800 kilometer van de Pyreneeën tot in Santiago kan je met de wagen in één dag afleggen, te voet heb je daar een maand voor nodig. Het is bijzonder leerrijk om een etappe die je te voet hebt gedaan ook eens af te leggen met de wagen. Je hebt daar uiteraard veel minder tijd voor nodig. Bovendien, wat veel belangrijker is, wanneer je met de wagen bent, gebruik je meestal een andere weg: niet het kronkelende paadje waarbij je bij elke bocht je afvroeg wat er daarna zou komen, maar de rechte baan die je zonder problemen naar je doel brengt. Tussen wat je te voet en wat je met de wagen te zien kreeg, bestaat nauwelijks enige gelijkenis. Toch ging het twee keer over hetzelfde landschap.

Het eerste woord

Het lijkt erop dat er in de wereld rondom ons twee netwerken van wegen bestaan die totaal van elkaar verschillen: het eerste vinden we op de wegenkaart. Die gebruiken we als ons moeten verplaatsen: we slaan de kaart open, zoeken de plaats waar we ons bevinden en de plaats waar we naartoe moeten en onthouden op welke kruispunten we van richting moeten veranderen. Het tweede netwerk is niet in de eerste plaats bedoeld om ons ergens heen te brengen. Het zijn de wegjes die we nemen wanneer we op tocht gaan of op reis. Het zijn ook de wegjes die we volgen wanneer we gaan wandelen, 's avonds of op zondagnamiddag. We slaan ze in omdat we verwachten dat we iets zullen zien of horen dat onze nieuwsgierigheid heeft opgewekt: een schitterend vergezicht, een vervallen kasteel. Misschien zullen we onderweg ook mensen ontmoeten die ons iets te vertellen hebben.

Het is duidelijk dat het hier gaat om twee verschillende ervaringen. In onze context gaat het uiteraard over de tweede. Ze stelt ons namelijk in staat om met de wereld rondom ons in contact te komen. En dit contact hebben we allemaal nodig om echt mens te worden. De wereld die zich langs deze wegen toont is een wereld op mensmaat. De natuur verschijnt in het landschap zelden in haar brute kracht. In het landschap is steeds de mens aan het werk. In het landschap zijn de sporen terug te vinden van menselijke ingrepen die zich uitstrekken over periodes van vaak duizenden jaren. Ze hebben ervoor gezorgd dat de contouren van de natuur verzacht zijn. Zo wordt het voor ons mogelijk om de kosmos rondom ons te ervaren en door te dringen in zijn geheimen, zonder dat we ons overweldigd of bedreigd voelen.

Anderzijds wekt de ervaring van het landschap bij de mens allerlei gevoelens op. Het landschap zet ons aan tot dromen, het kan ons bewust maken van mogelijkheden die we voordien niet konden vermoeden, het kan ons inspireren om dingen te gaan doen, net zoals het ons ook kan doen terugdenken aan episodes uit ons leven die voorgoed voorbij zijn. Hoe ontstaan die gevoelens? Dat is niet zo gemakkelijk te verklaren maar ongetwijfeld vinden ze een belangrijke voedingsbodem in het immense gevoel van rust die het landschap ons schenkt. Op stap of op wandel hebben we het gevoel dat niets moet. Dat komt omdat we onderweg de tijd op een andere wijze beleven dan we in ons dagelijks leven gewoon zijn. In het dagelijks leven is de tijd niets meer dan een maat. Wanneer we daarentegen op tocht zijn is de tijd in de eerste plaats een bron van mogelijkheden, van kansen tot zelfontplooiing. Daaruit ontstaat een diep gevoel van vrijheid. In het landschap ervaren we onszelf in de volheid van al onze vermogens.

Daarom ook vinden we het spijtig, telkens wanneer door de bouw van een nieuwe fabriek weer een stukje natuur is verloren gegaan. Niet uit heimwee, omdat dit ons bijvoorbeeld doet terugdenken aan onze kinderjaren wanneer er nog veel meer natuur was dan nu, maar omdat we diep in onszelf beseffen hoe nodig we dit hebben om mens te kunnen zijn. Ook de Santiagoganger

Het eerste woord

wordt op zijn tocht geconfronteerd met plaatsen waar het landschap verdwenen is en vervangen is door verkeersknooppunten, fabrieksterreinen of andere constructies van staal en beton. Wie daar te voet voorbijkomt, ervaart de natuur plots helemaal anders. Als de zon schijnt, kleeft het asfalt aan onze schoenen, wanneer het regent of waait voelen we ons niet op ons gemak. Uit deze plekken willen we dan ook zo vlug mogelijk weg.

Dankzij de verkeerswegen zijn we in staat om ons te verplaatsen. De hedendaagse mens beschikt over een verkeersnet dat de gehele aarde omvat. Daardoor zijn ook de meest verafgelegen gebieden toegankelijk geworden. Een doodlopende weg leert ons dat wegen ook een andere functie hebben. Ze stellen ons in staat om de wereld rondom ons te ontdekken en ons daardoor in die wereld thuis te voelen, ook al slagen we er nooit in om hem te doorgronden.

Dirk Aerts

Kalender

Zie ook

www.compostelagenootschap.be

- 13-9 Open vergadering spiritualiteit
- 27-9 Herfstontmoeting
- 25-10 Regio Brugge: Santiago en jeugd delinquentie
- 15-11 Terugkomdag te Lede
- 17-11 Regio Mechelen dia- en vertelavond
- 22-11 Infodag te Brugge
- 13-12 Regio Noorderkempen Pelgrimskunst Lier

Activiteiten

Herfstontmoeting Mechelen

Onze jaarlijkse herfstontmoeting heeft plaats op **zaterdag 27 september 2008** in het Diocesaan en Pastoraal Centrum (DPC), Varkensstraat 6 te Mechelen.

Programma

- 9.00 uur (vanaf) aanmelding, ontvangst met koffie/thee
- 10.00 uur lezing door Mireille Madou "De pelgrim en de dood"
- 12.15 uur middagmaal vooraf te bestellen; verorberen van eigen knapzak is mogelijk en koffie/soep is ter plaatse verkrijgbaar tegen 'gereed' geld.
- 14.00 uur stadsrondleiding
- 16.00 café "De ware Jakob" (= eetzaal van het DPC) mogelijkheid tot napraten.

Praktisch

Deelnemingsbijdrage inclusief middagmaal € 14 p.p. exclusief € 5 p.p.

Aanmelding tegen uiterlijk 15 september via infodagen@compostelagenootschap.be of bij Toon en Mia Cornelis-Lanckriet, Patrijzenweg 19, 8200 Brugge, tel.050 31 58 80

Terugkomdag, Lede 15-11-2008

Dit jaar op stap geweest naar Santiago? Dan ben je vast nog niet uitgepraat over je avontuur. Misschien heb je onderweg andere leden van ons genootschap ontmoet en wil je die graag terugzien.

Dan ben je hartelijk welkom op onze jaarlijkse terugkomdag, een dag die speciaal bedoeld is voor al wie dit jaar naar Santiago is getrokken. Er is gelegenheid om elkaar terug te zien, foto's te bekijken en ervaringen uit te wisselen. Wij zorgen voor koffie, broodjes en taart. We verwelkomen in het bijzonder onze hospitaleros die dit jaar werkzaam waren in Los Arcos.

Programma

- 10.00 uur welkom met koffie of thee
 - 10.00 – 16.00 uur gezellige babbel en weerzien
 - 12.30 uur even pauze voor broodjes en vlaai
 - 16.00 uur tot weerziens
- Wie een fotokopie meebrengt van zijn Compostela van dit jaar, ontvangt een mooi aandenken.

Praktisch.

De plaats van ontmoeting is het Psychiatrisch Ziekenhuis Nood Gods, Reymeerstraat 13a, Lede. Het ziekenhuis is gelegen in het centrum van Lede en is te bereiken als volgt;

- met de wagen via de E40 Brussel-Gent afrit 18, N46 richting Erpe, aan het kruispunt met de N9 Aalst-Gent rechtdoor tot op de Grote Markt van Lede en daar onmiddellijk links. Het ziekenhuis ligt één kilometer verder aan de rechterzijde
- met de wagen vanuit het oosten het best via Dendermonde, richting Wetteren (N416). In Wichelen linksaf de N442 naar Lede, op het einde van de markt rechtsaf, pijlen volgen naar psychiatrisch ziekenhuis
- met het openbaar vervoer: er is een bushalte vlak voor de deur van het instituut en voorts is Lede ook met de trein bereikbaar maar vanaf het station is het nog een tweetal km stappen.

De deelname in de kosten bedraagt € 13 per persoon.

Aanmelding is vereist voor vrijdag 7-11-2008 bij Toon en Mia Cornelis-Lanckriet, Patrijzenweg 19, 8200 Brugge telefoon 050 31 58 80 of mail naar infodagen@compostelagenootschap.be

Het maximumaantal deelnemers is 150. Slechts de eerste 150 betalende kunnen worden toegelaten.

Regio Brugge

Op **zaterdag 25 oktober 2008 om 19u30** komen Jef Van Langendonck en Bart Vertongen, beiden begeleiders van jonge delinquenten in het kader van de organisatie Oikoten, naar Brugge om ons te spreken over hun opdrachten en hun ervaringen op hun tochten naar

Santiago de Compostela en andere bestemmingen. Het geheel van hun relaas wordt opgefleurd door mooie beelden die ze zelf hebben geschoten. Achteraf gesprek met de sprekers.

Waar: HBOV, Koning Albert I laan te Sint-Michiels Brugge.

Inschrijven:

regiobrugge@compostelagenootschap.be ofwel bij Toon en Mia Cornelis tel 050/ 31.48.80 **vóór 11 oktober.**

Kosten: vermits we als regio-activiteit zelfbedruipend zijn zal **een donativo** ter plaatse in dank worden aanvaard.

Regio Mechelen

Diareeks met de fiets naar Compostela 17-11-2008

Richard Asselbergs vertelt ons aan de hand van dia's over zijn fietstocht van Duffel naar Compostela via Somport.

Praktisch

- DPC, Varkensstraat 6, Mechelen (10 minuten lopen vanaf station Nekkerspoel, 20 minuten vanaf het Centraal Station)
- Maandag 17 november 2008, aanvang 19.30 uur, einde omstreeks 22.00 uur
- Parking in het DPC of in omliggende straten (gratis vanaf 19.00 uur)
- Deelnemingsbijdrage: € 4
- Aanmelding regiomechelen@compostelagenootschap.be of 015/42.27.89 (Lieve Mommens)

Regio Noorderkempen

De regio Noorderkempen brengt op zaterdag 13-12-2008 een bezoek aan de tentoonstelling "Pelgrimskunst" te Lier (zie hieronder "Medegedeeld – Tentoonstelling Pelgrimskunst").

We maken er tevens een dagje "Lier in Spaanse sporen" van. In de vol-

gende HOLA verschijnt het volledige programma. Voor info kun je ook terecht op regionoorderkempen@compostelagenootschap.be of bij Annemie Vanderschoot 03/605 60 09

Verenigingsleven

Werkgroep "Onderdak in Vlaanderen"

In De Pelgrim/HOLA nr. 90 van september 2007 verscheen een eerste oproep van de werkgroep "Onderdak in Vlaanderen" (blz. 7-8). Daarin werden ook de "spelregels" uiteengezet. Ook op onze website kunt u die terugvinden (zie "Onderdak").

Ondertussen hebben we een 20-tal adressen in Vlaanderen waar Sint-Jacobspelgrims onderdak kunnen vinden. Per provincie is de verdeling sterk ongelijk.

Maar alles kan beter en daarom herhalen we nog even onze oproep van vorig jaar temeer omdat we via elektronische weg al verschillende vragen kregen voor onderdakadressen, zelfs van een Schotse pelgrim die zijn best doet om Nederlands te schrijven. Die vragen tonen aan dat we er zelf goed aan doen om eens te kijken of we geen leeg bed hebben staan.

Wie op zijn pelgrimstocht ervaren heeft wat het betekent wanneer iemand zomaar zijn deur voor je opent kan op zijn beurt iets teruggeven van wat hij onderweg mocht ontvangen door hospitalero te worden in eigen huis en contact op te nemen met René Sterckx, Huldenbergstraat 24, 3080 Duisburg-Tervuren, tel. 02 767 10 87, GSM 0478 883 713, rene.sterckx@pandora.be. René houdt de lijsten bij. Een mailtje naar onderdak@compostelagenootschap.be kan ook.

Nieuwtjes van onze verkoopdienst

Even kennismaken met de gidsen van uitgeverij Lepère.

In 1994 stapte François Lepère voor de eerste keer de pelgrimsweg van Parijs tot Santiago de Compostela. Sindsdien heeft hij (samen met zijn medewerkers) alle mogelijke routes in Frankrijk, Spanje en Portugal te voet afgelegd.

In 2001 startte hij een bedrijfje. Zij geven Franstalige gidsen uit die de meest verscheiden routes (voor pelgrims te voet) in de bovengenoemde landen beschrijven. In elke gids vind je ook alle overnachtingsmogelijkheden onderweg, winkels, bakkers, ... Tevens biedt hij elke koper, met een formuliertje vooraan in elke gids, de kans om de overnachtingsmogelijkheden te actualiseren – ofwel via internet, ofwel via de post. Een heel interessante formule, lijkt ons.

Sinds enkele weken hebben wij een aantal nieuwe gidsen van Lepère in onze winkel – steeds Franstalig!

Gtvo46 - € 22 *La Via Turonensis:*
Paris – Tours – Saintes – Bordeaux – Roncevaux.

Gtvo47 - € 20 *Le Camino del Norte:*
Irún – Bilbao – Santander – Gijón – Ribadeo – Santiago.

Gtvo48 - € 25 *La Via Podiensis + le Camino Francés:*

Le Puy-en-Velay – Saint-Jean- Pied-de-Port – Santiago – Le Cap Finisterre.

Gtvo49 - € 15 *La Via de la Plata, le Camino Mozarabe:*

Séville – Mérida – Salamanque – Ourense – Santiago.

Gtvo50 - € 20 *La Via Tolosana:*
Arles – Puente la Reina.

De allerlaatste T-shirts:

Van onze gele T-shirts met logo hebben

wij nog slechts enkele exemplaren in voorraad. Deze T-shirts zullen uiteindelijk verdwijnen uit ons assortiment. Wie dus nog interesse heeft, mag niet meer treuzelen. Wij hebben nog in voorraad de maten S - M - L (zie de bestellijst op onze webpagina).

Nog enkele KOOPJES:

Volgende artikelen hebben we uit ons aanbod weggenomen. Een beperkt aantal exemplaren (voor de fanatieke verzamelaar, ...) zijn nog te verkrijgen.

Sint-Jacobsfietsroute – deel 1 – Haarlem-Tours”.

Uitgave 2005 - Nederlands - € 14 - nog 4 exemplaren.

Sur le chemin de Saint-Jacques-de-Compostelle: Vézelay – Le Puy-en-Velay.

Uitgave Lepère 2004 - Frans - € 10 - nog 1 exemplaar.

Sur le chemin de Saint-Jacques-de-Compostelle: Paris – Chartres – Châteaudun – Tours.

Uitgave Lepère 2004 - Frans - € 10 - nog 2 exemplaren.

Guía Práctica del Viajero. La Ruta de la Plata.

Uitgave Everest 2000 - Spaans - € 10 - nog 3 exemplaren.

Deze boeken staan *niet* op de bestellijst op onze webpagina, maar kan je wel bestellen via verkoopdienst@compostelagenootschap.be, of op ons adres in Mechelen: Varkensstraat 6, B 2800 Mechelen, of tijdens onze herfstontmoeting in Mechelen.

Jakob, Jacob, Jacobus

Hoe moet het nu: met c of k? Al lezen we ook een enkele keer “Jakobus”, over de Latijnse Jacobus kan geen twijfel bestaan. Dichter bij huis krijgen we zowel Jakob als Jacob. Een klein onderzoekje

op het internet leert dat Jakob de voorkeur geniet in Vlaanderen en Jacob in Nederland.

Een echte regel is dat niet. Beide schrijfwijzen worden in het gehele Nederlandse taalgebied gebruikt maar in het noorden krijgt Jacob blijkbaar de voorkeur terwijl het zuiden eerder Jakob schrijft. Vertelt dat iets over de gevoeligheid in Nederland tegenover het Duits en in Vlaanderen tegenover het Frans? Als het over het Duitse taalgebied gaat, kiest Nederland een k: de kerk van Sint-Jakob in Dachau, het Sint-Jakob-stadion in Basel.

Mogen we dan schrijven dat Jakob de Meerdere op stap gaat met Jacob de Mindere of omgekeerd. Of stoort je dat? Sommigen zeggen: Jakob of Jacob, het kan me niet schelen maar eens Jakob blijft Jakob en eens Jacob blijft Jacob. In hetzelfde blad, of erger nog in hetzelfde artikel, haspelen we de twee niet door. Wat vind jij ervan?

Terugblik

Sint-Jakobsviering te Borsbeek op 25 juli 2008

Verslag van Martin Kellens

Vrijdag 25 juli was weeral de spreekwoordelijke hoogdag – ik zou bijna zeggen de nationale feestdag (in het rijtje van 4, 11, 14 en 21 juli) – van ons Vlaams Genootschap van Santiago de Compostela. Het was verzamelen geblazen in Borsbeek, een deelgemeente van Antwerpen, gelegen aan de zuidoostelijke (en dus rijke!) rand van de agglomeratie van de havenmetropool. Gelukkig heel wat dichterbij voor de pelgrims uit het oosten des lands, die nog niet bekomen waren van hun verre tocht naar de oevers van de IJzer in 2007!

Alhoewel onze vlag fier wapperde aan de kerktoren, begon deze dag toch ietwat in mineur. Doedelzakspeler Dirk, die samen met Hugo op het doksaal had postgevat om de muzikale intermezzi in de mis leven in te blazen, kreeg de bibber op zijn lijf en moest ijlings naar het ziekenhuis afgevoerd worden door Rosine en Jan Verhaverbeke. Wat de vrouw van een voorzitter lijden kan! Achteraf hoorde ik dat hij dringend aan zijn blindedarm diende geopereerd, wat inmiddels gebeurde, en wij wensen hem alvast een goed herstel toe.

Intussen kwamen de pelgrims binnenge-sijpeld in de stemmige kerk om zich bij Toon en Mia in te schrijven. Uiteindelijk bleek er slechts één persoon op het appel te ontbreken, tot grote tevredenheid van organisator Jaak Baret. Guido Vandeperre ging voor in een stemmige eucharistieviering met regelmatig een verwijzing naar ons pelgrimsverleden. Dat hijzelf ook te voet naar Compostela was getrokken zagen we aan zijn blote voeten in bruine sandalen, net als eertijds de minderbroeders. Andere pelgrims droegen een schelp, in alle kleuren en formaten, op hun borst, zoals een generaal zijn medailles showt tijdens het troependefilé.

Onze voorzitter toonde een nog minder bekend facet van zijn persoon, toen hij prachtige doedelzakklanken doorheen de kerk strooide. Dat er af en toe een valse noot tussenstak, heeft niemand gehoord... De mis vloog voorbij en om 12.00 uur zaten we paraat in herberg – taverne “De Valk”, pal naast de kerk gelegen. Jaak Baret had het weer mooi geregeld. Volgens mij kijkt hij eerst waar er een gezellig café is en dan zoekt hij wel of er nog een Jacobuskerk in de buurt is. Na de verrukkelijke soep,

gevolgd door vis of vlees en taart met koffie achteraf, trokken we terug naar de kerk, voor een rondleiding, gelukkig van op onze stoel.

Meneer pastoor gaf eerst een welkomstwoordje, waarin hij steevast sprak over de bedevaart naar Compostela de Santiago, waarna de voorzitter van de kerkfabriek ons uitgebreid onderhield over de geschiedenis en de kunstschat-ten van de kerk. Niet minder dan vijfmaal zagen wij onze geliefde heilige afgebeeld: als patroon van de kerk tegen een kolom van de middenbeuk, als bas-reliëf op de preekstoel, op het koorge-stoelte en op de communiebank, en tenslotte in extase op het hoofdaltaar. Dat hij in deze laatste voorstelling als bisschop ten tonele werd gevoerd, was voor niemand een probleem.

Nadien konden we nog gezellig napraten en genieten van een frisse pint op het terras van “De Valk”. Onze voorzitter moest toen alweer terug naar huis, want ’s avonds werd hij nog verwacht op de plechtige eucharistieviering in de “Antwerpse” Sint-Jakobskerk, met bijbehorende receptie bij de “Dames”. Maar toen waren wij alweer terug thuis.

*Homilie van Guido Vandeperre:
vijf broden en twee vissen*

Vrienden,

Ik herinner me nog mijn eerste dagen stappen vanuit België, richting Frankrijk en de kriebels in de buik met dat onwennig gevoel waar ik onderdak zou vinden die avond, waar ik terecht zou komen. Onderdak en eten, het zijn twee zorgen die een pelgrim regelmatig met zich meedraagt.

De mensen die Jezus gevolgd zijn, hebben blijkbaar helemaal niet aan eten gedacht of over het feit dat ze die dag nog terug moesten geraken. Zo geboeid

waren ze door wat Jezus te vertellen had dat ze helemaal de tijd uit het oog hadden verloren. Gedreven door hun verlangen om hem te horen waren ze op weg gegaan.

Elk van ons is als pelgrim door een of ander verlangen op weg gegaan en heeft zijn hart gevolgd. Verlangen naar verdieping, nieuwe horizon, spiritualiteit, ontmoeting, afstand nemen, in het reine komen met iets uit het verleden, tot rust komen.

Zo kwamen de mensen ook naar Jezus: om een deugddoend woord te horen, om zin aan hun leven te geven, om geheeld te worden. Zoals pelgrims gingen ze weg van huis en kwamen van ver door wind en regen om een bron van leven te vinden.

Jezus wil hen niet zomaar naar huis sturen, maar niet iedereen staat open voor een zoekende mens op weg. Elk van ons heeft wel eens die ervaring gehad van doorgestuurd te worden.

Niet zo bij Jezus: bij Hem ben je welkom. Hij wil de mensen sterken en voedsel geven opdat ze verder kunnen. Maar niet zonder onze medewerking: 'Geef gij hen maar te eten'

De leerlingen gaan er wat schoorvoetend op in: hoe moet dat?

Uiteindelijk komen er 5 broden en 2 vissen te voorschijn: 'maar 5 broden en 2 vissen' zeggen de leerlingen. Onze menselijke middelen zijn soms maar pover, maar hoe pover ook, het is belangrijk dat die kleine inspanning gebeurt. Christus wil het niet zonder ons doen.

Hoe dikwijls kreeg je als pelgrim niet ergens een fles water, een brood, een paar stukken fruit, iets waar je weer een paar uren verder mee kon. In de ogen van de gever leek het wellicht niet veel, maar voor jou betekende het heel wat meer.

Met die kleine gave doet Jezus dan iets. Hij laat de mensen zitten in groepjes. Hij had ze al bijeengebracht, om naar Hem te luisteren, nu zet Hij ze in groepjes bijeen, zodat ze ook met mekaar kunnen praten.

Zo is de pelgrimsweg: hij brengt mensen bijeen en 's avonds kan je weer bijeen in groepjes die zich spontaan vormen en deel je de tafel met wat er is, met wat men met elkaar wil schenken. De zegen wordt uitgesproken en iedereen eet tot hij of zij verzadigd is: een wonder gebeuren. Wat het gezamenlijk verlangen met mensen kan doen.

Ik ben net terug van de Wereldjongerendagen in Sydney. 3 à 400.000 jongeren bijeen, met dat gezamenlijke verlangen om God en mekaar te ontmoeten. Ras, taal, afkomst, doen er niet toe, men heeft een gemeenschappelijke basis die alles overstijgt.

Zo, ook met de Camino: hij brengt mensen bijeen en voedt ze innerlijk tot vernieuwde mensen. De pelgrim is een mens van de weg. Zo werden ook de christenen genoemd, mensen van de weg. Ze volgen een gemeenschappelijk doel: de Christus, de levende. Zoals de pelgrims delen ze brood en wel en wee met elkaar. Ze delen wat ze hebben met mekaar in blijdschap en eenvoud van hart; Als dat gebeurt is het een authentiek en aanstekelijk getuigenis voor anderen.

Goede vrienden, pelgrims; ook al is je weg naar Compostela al beëindigd, en ga je niet meer op stap, blijf je dan niet altijd wat die mens van de weg? Er is die ingesteldheid, die basishouding, die je wellicht nooit meer kwijt raakt: met eenvoud van hart in het leven staand, delend met anderen wat je hebt: jouw 5 broden en 2 vissen.

Zo ga je bewust of onbewust verder op je innerlijke weg. Deze is nog groots en indrukwekkender.

Ik nodig je uit om die altijd te durven gaan, want ook daar ga je niet alleen. Hij loopt met je mee en reikt je op het gepaste moment voedsel aan.

Op deze weg wens ik je *buen camino!*

In memoriam

Monique Mestdagh

Na maanden van ziek zijn, van tevergeefs hopen op beterschap, is Monique op 22 juni 2008 overleden. Monique was jaren lid van het Genootschap; alles wat met Jacobus de Meerdere te maken had boeide haar. Vanuit haar werk als bibliothecaris in het Europacollege te Brugge was ze vertrouwd met en geïnteresseerd voor taal. Ze werkte jaren in stilte mee aan *De Pelgrim*, o.a. als corrector, tot de ziekte het haar moeilijk maakte en ze met spijt deze taak uit handen moest geven. We hadden afgesproken om samen nog eens naar Sint-Jacobskapelle te rijden, het beeld van Sint-Jakob te bewonderen en even te genieten van de weidse polders, de wind en de zon, maar de dood was ons voor. Wij zullen haar herinneren in de tekst die zij liet noteren als afscheid: *Ik heb de mensen liefgehad en dit leven was mij erg dierbaar. Ik zal niet zonder tranen sterven.* (G. Bernanos)

Jos Wellens

De avond valt zo vroeg vandaag.

Gelukkig is de weg recht

Ik wacht op jullie aan het einde.

Ik heb nog wat brood en water in mijn zak...

Deze tekst lezen we op het overlijdensbericht van Jos Wellens. Jarenlang waren Jos en zijn vrouw Magda lid van ons Genootschap. Op 3 juli was zijn aardse camino ten einde. Moedig ging hij hem tot het einde toe. Ondanks zijn ziekte bleef Jos een actieve wandelaar en pelgrim. Veel mensen die er in 2004 bij waren in Vézelay zijn hem en zijn Magda zeker niet vergeten.

In deze moeilijke maanden willen we Magda en de kinderen onze steun toezeggen en hen bedanken dat we Jos mochten kennen. Jos, denk een beetje aan ons, daar boven bij Sint - Jakob!

Medegedeeld

Palster ende scerpe

Twaalf Nederlanders lopen van de zomer van Aduard in Groningen naar Aken niet in een moderne uitrusting maar gekleed als middeleeuwse pelgrims. Ze hopen aldus ook geld in te zamelen voor de stichting MS Research. Hun project hebben ze gedoopt "Palster ende scerpe" (= staf en tas). Palster ende scerpe nemen is de middeleeuwse uitdrukking voor op bedevaart gaan. Wie op weg was met een lange staf en een schoudertas was direct herkenbaar als pelgrim.

Niet al wie palster ende scerpe droeg was zuiver op de graat. Reinaart de vos heeft het hof meesterlijk om te tuin geleid door de hebzucht van de koning te prikkelen met een (ingebeelde) schat. De koning trapt er maar al te graag in: voortaan geen klachten meer over Reinaart, beveelt hij.

In (ik en) wille gheene claghe

Van Reynaerts dinghen horen.

Al was hi rouckeloes hier voren

*hi wille hem betren, ic segghe hu hoe
Reynaert wille maerghin vroe
palster ende scerpe ontfaen
ende wille te Roeme gaen*

In: ik en (wil geen)

Betren: beteren

Hu: u

Maerghin vroe:morgen vroeg

Ontfaen: ontvangen

Tentoonstelling Pelgrimskunst, religie en moderniteit 1910-1940

In het Timmermans-Opsomerhuis, Netelaan 4 te Lier loopt van 24-10-2008 tot 18-1-2009 de bovenstaande tentoonstelling georganiseerd door KADOC en de Stedelijke Musea van Lier. Ze is toegankelijk van 10.00-12.00 en van 13.00-17.00 uur behalve op maandag.

Deze tentoonstelling plaatst de periode van de *Pelgrimsbeweging* in een ruimer verband. Tal van originele werken uit publieke en nooit eerder vertoonde privé-verzamelingen belichten gemeenschappelijke thema's.

In 1921 besloten de schrijver Felix Timmermans, de architect Flor Van Reeth en de componist Renaat Veremans een project in religieuze richting uit te werken. Timmermans schreef *De pastoor uit den bloeiende wijngaard*, Van Reeth ontwierp een *kerk ter ere van de H. Geest* en Veremans componeerde een *Mis voor Sint-Franciscus*.

In 1924 stichtten Timmermans, Van Reeth en Ernest Van der Hallen de *Pelgrimsbeweging*. Ze wilden "pelgrimeren naar de ideale schoonheid" en oude waarden in nieuwe vormen geven. Naar analogie van de 12 apostelen zochten ze 9 bijkomende "kernpelgrims". Renaat Veremans, Eugeen Yoors, Gerard Walschap, Frans Delbeke,

Herman Deckers, Dom Gregorius De Wit, Dirk Vansina, Anton Van de Velde en Jan Van Puyenbroeck beantwoordden hun oproep. Tal van kunstenaars sloten zich aan bij de beweging die in 1927 een opgemerkte tentoonstelling in de Antwerpse stadsfeestzaal hield. In 1928 werd het eerste nummer van het tijdschrift *De Pelgrim* gepubliceerd, dat echter slechts acht keer zou verschijnen. 1930 betekende het einde van de beweging toen de drie stichters zich terugtrokken na wrijvingen door slechte organisatie en moeilijke financiering.

Intersites en pelgrimsblogs

<http://luc2santiago.come2me.nl>

Voettocht van Luc Vermoesen, Antwerpen

<http://users.fulladsl.be/spb7639/santiago>

santiago

Fietstocht Marc en Patricia Multael, Destelbergen

Zoekertjes

Lenie Maanicus-de Kruik, Engelselaan 2, NL 4703 AJ Roosendaal, 68 jaar oud, is van plan in mei/juni 2009 vanuit Saint-Jean-Pied-de-Port naar Compostela te stappen of eventueel een stuk te fietsen. Ze zoekt een of meer mensen waarmee ze samen zou reizen. E-mailadres maanicus@worldonline.nl

Peter Beeckmans vertrekt op 19-4-2009 vanuit Blankenberge voor een voettocht naar Compostela. Hij zoekt een tochtgenoot (man of vrouw). E-mail peterbeeckmans@skynet.be

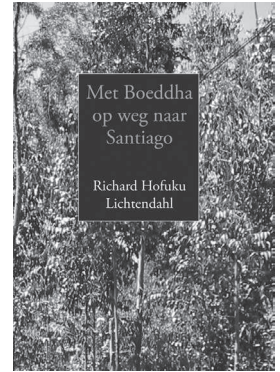

Richard Hofuku Lichtendahl, Met Boeddha op weg naar Santiago. Zoetermeer, Free Musketeers, 2007, 186 p. ISBN: 978-90-8539-894-3

Sedert 2002 voegt Richard Lichtendahl de naam Hofuku aan zijn naam toe. Hofuku is zijn dharmanaam en daarmee wordt duidelijk dat hier een boeddhist aan het woord is. Niet te verwonderen als je weet dat de auteur al na zijn secundaire studies met filosoferen begon. Zo werd hij er zich vlug van bewust dat er meer is dan het leven in zijn alledaagse verschijningsvormen. Dit bracht hem ertoe naar een passende levensfilosofie te zoeken.

Het jaar 2000 was voor hem een annus horribilis. In dat jaar verloor hij niet alleen zijn vader maar eveneens een goede vriend. Het was hem gewoon teveel en die tegenslagen bezorgden hem niet alleen een depressie maar openden ook anderzijds wegen om verder naar de passende levensfilosofie te zoeken. Die passende levensfilosofie vond hij in het zenboeddhisme. Na twee jaar, in 2002 dus, wijdde zijn zenmeester Tenkei Roshi hem tot boeddhist. Sedertdien is zijn dharmanaam Hofuku wat schatbewaarder betekent. Maar de zware gebeurtenissen uit 2000 waren nu niet bijzonder bevorderlijk voor de goede verstandhouding in zijn huwelijk met Josephine voor wie het allemaal ook vaak té veel, veel teveel werd. Een echtscheiding was niet veraf. Zekere dag kon Josephine Richard overtuigen om samen met haar naar Compostela te stappen. In één keer de tocht afleggen was wegens tijdsgebrek niet mogelijk. Daarom hakten ze de camino in min of meer twee gelijke stukken. Het eerste stuk werd in 2002 vanaf Saint-Jean-Pied-de-Port tot Burgos in zo'n drie weken gestapt. Een jaar later, in 2003 dus, volgde deel twee of van Burgos tot bij Sint-Jakob maar dat waren wel nog 477 km, een onmogelijke afstand om in drie weken te overbruggen. Daarom brokkelden ze een stukje van die 477 km af en vertrokken vanuit Fromista. Hierdoor kon het doel Compostela worden bereikt. Richard Hofuku Lichtendahl vond deze twee stukken pelgrimstocht een enige manier om zenboeddhisme en christendom te integreren.

Als zo iemand de pelgrimstocht tot een goed einde brengt en er bovendien een boek over schrijft, verwacht je een uniek relaas. Maar, helaas, je wordt vlug teleurgesteld. Richard Hofuku Lichtendahl is geen schrijver. Zijn werk doet veeleer terugdenken aan de verdienstelijke pogingen waarmee vroeger op school het opstel 'onze schoolreis' werd gebrouwen. Kinderachtig de immers opeenvolgende zinnen die met 'wij' beginnen. Stroef de vele zinnen die met 'na te hebben...' een start nemen. Tot vervelens wordt herhaald dat ze beiden na de anderen in de refugio opstaan om dan omstreeks 9 uur, 'na te hebben ontbeten' vertrekken. En dan vraag je je af wie de tekstcorrectie voor zijn rekening nam. Of beter, is er wel een corrector aan te pas gekomen? Misschien was de corrector toen ook onderweg naar Compostela? Herhaaldelijk zijn werkwoorden verkeerd geschreven. 's Avonds, 's ochtends

Boeknotities

krijgen stevast een verbindingsstreepje na de 's. Het verschil tussen de laatste loodjes en de laatste lootjes... Om toch met een positieve noot te eindigen. Zijn huwelijk met Josephine kwam weer in orde. Dankzij Sint-Jakob?

Mia Voordeckers

Pelgrimswandelingen in Limburg: 16 rondwandelingen van de stichting Pelgrimswegen & Voetpaden. Maastricht, TIC, 2007, 126 p.; ill. ISBN : 978-90-78407-22-5.

Jacobspad: Historische pelgrimswegen naar Santiago tussen Rijn en Maas. In 12 etappes te voet en met de fiets vanaf Niederrhein en Aken via Maastricht naar België. (Jakobswege: Wege der Jakobspilger im Rheinland, dl. 3). Keulen, J.P. Bachem Verlag, 2004, 240 p.; ill. ISBN: 3-7616-1674-0. Prijs: 18.95 euro.

Eind 2007 is in de schoot van ons Vlaamse genootschap de werkgroep "Pelgrimswegen" van start gegaan. Maar in de ons omringende regio's en met name in Wallonië en Duitsland, heeft men reeds veel vroeger de moeite genomen om de pelgrims naar Santiago een handige gids ter beschikking te stellen, waarin zij naar het zuiden, richting Santiago, geleid worden.

De Rijnlandse sectie van het Duitse genootschap heeft reeds verscheidene routes tussen de Rijn en België / Frankrijk bewegwijzerd en middels een gids ook toegankelijk gemaakt. Zo behandelen de eerste twee deeltjes in de reeks respectievelijk de weg tussen Wuppertal en Aken en de route tussen Keulen en Trier. Het derde deeltje in de reeks (het enige dat ook in het Nederlands is vertaald) is gewijd aan Nederlands-Limburg en beschrijft een mogelijke pelgrimsroute vanuit Millingen aan de Rijn (op de grens van Nederland en Duitsland) via Kevelaar naar Venlo en zo verder zuidwaarts via Roermond, Maaseik en Sittard naar Maastricht. Ook de route Aken - Maastricht is in dit deeltje opgenomen, evenals de route Maastricht - Eijsden (en zo verder naar Visé). Hierdoor worden de Nederlandse en Duitse pelgrims naar het Waalse Visé gedraineerd, terwijl ze evengoed langs het Limburgse Tongeren konden reizen, dat qua jacobalia net heel wat te bieden heeft, ook al is het toeristisch nog niet erg ontsloten.

Het boekje *Jacobspad* is met Duitse *Gründlichkeit* geschreven. Zowel de kaarten zijn prima, alsook de foto's van de bezienswaardigheden langs de route. Zo is men erin geslaagd om bv. van het nu verdwenen Sint-Jacobskapel annex - gasthuis te Maastricht een tekening op te nemen. Deze gids is zowel voor de natuur- als voor de cultuurliefhebber een echte gids, die uitvoerig ingaat op de bezienswaardigheden onderweg en deze ook situeert binnen een ruimer kader. Regelmatig focust hij ook op 'pelgrimssporen', waarbij niet alleen jacobalia aan de beurt komen, maar ook andere bedevaarten, zoals

deze naar Sint-Servaas te Maastricht. Kortom, een ideale metgezel voor onderweg, alsook om thuis nog eens te herlezen.

Voor elke route wordt een wandel- en een fietsroute gegeven, al vallen deze ook regelmatig samen. Met deze gids op zak heb je een betrouwbare reisgezel mee voor onderweg die je moeiteloos naar de interessantste bezienswaardigheden loodst.

Het boekje *Pelgrimswandelingen* is wat minder luxueus uitgegeven. De foto's en de kaarten zijn niet in kleur, maar slechts in wit-zwart en ook de uitleg bij de bezienswaardigheden is summier gehouden. Het grote voordeel van dit wandelboekje is echter dat de erin beschreven wandelingen alle lusvormig zijn, dus je kan ze op een dagdeel makkelijk lopen. De wandelingen zijn bovendien niet zo lang, de lengte varieert van 8 tot 17 km, er is dus voldoende tijd om nog wat andere bezienswaardigheden mee te pikken onderweg.

Vertrek- en aankomstpunt van de 16 wandelingen zijn telkens een regionaal bedevaartsoord in Nederlands-Limburg. De meeste zijn gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw, zoals in Roermond, Venlo, Maasbracht, Thorn en Sittard. Maar ook verscheidene plaatselijke heiligen zijn vertegenwoordigd, zoals de middeleeuwse Sinten Servaas (Maastricht) en Gerlachus (Houthem-Sint-Gerlach) en meer recente heiligen zoals Karel Houben uit Munstergeleen, Arnold Janssen uit Steyl of de joodse karmelietes Edith Stein, die in Echt wordt herdacht. Daarnaast zijn er de meer exotische heiligen als Gerardus Majella (Wittem), de heilige Rosa van Lima (Sittard) of Sint-Brigida (Noorbeek), waarvan sommige trouwens reeds door Mia Voordeckers in vorige nummers van *De Pelgrim* zijn voorgesteld.

Het boekje valt uiteen in twee delen: vooraf worden van elke vereringsplaats wat details gegeven over de heilige en zijn/haar verering op deze plaats. Nadien volgen 16 wandelingen, die relatief makkelijk zijn, gezien de korte afstand, maar toch door mooie natuurgebieden lopen. Dit komt onder meer omdat in Nederlands-Limburg het landelijke karakter beter bewaard is dan in Vlaanderen, waardoor er minder lintbebouwing is en de scheiding tussen bebouwde kom en platteland ook veel directer.

Alleen jammer dat ook hier de (eind)redacteur verstek heeft laten gaan, zodat een aantal 'schoonheidsfoutjes' zijn blijven staan in de tekst. Het boek is een ideale reisgezel voor onderweg: compact en licht, en past bovendien perfect in je zak! Wie nu een dagje in Nederlands-Limburg wil gaan wandelen, kan met deze twee gidsen alvast de goede weg op en enkele aflaten verdienen voor het hiernamaals...

Martin Kellens

Bas Boorsma, Dreaming Santiago: Perspectives on a Pilgrimage. Indico, 2005. 175 p. ISBN: 978-90-77713-03-7. Prijs: 20,50 euro.

Dreaming Santiago is voorzeker een eigenzinnig pelgrimsverslag, niet in de laatste plaats omdat de auteur ervan, Pieter Bastiaan Boorsma (° 1970) een wel zeer speciaal iemand is. Hij leeft afwisselend in het Nederlandse Bussum en in het Franse dorpje Vauvert (nabij Poitiers), en schrijft zijn verhaal in het Engels. Hij studeerde eerst politieke wetenschappen en Aziatische geschiedenis en werkte enkele jaren in Cambodja. Nu is hij adviseur van kleine gemeenschappen.

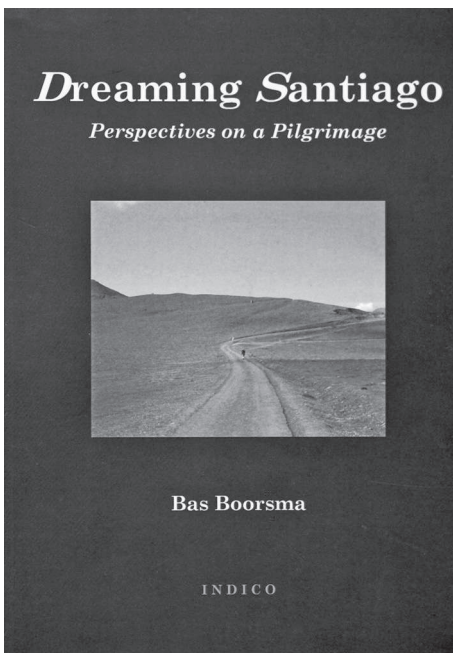
In het voorjaar van 2004 wandelde hij met zijn vriendin Dewi vanaf de Pyreneeën naar Compostela en schreef er een reisverslag over.

Naast een inleiding, waarin hij zijn fascinatie voor de bedevaart probeert te verduidelijken, bestaat het verhaal uit twee grote delen, zij het van ongelijke lengte. Het eerste deel (p. 17-33) bevat vier reisimpressies van pelgrims die samen met de auteur onderweg waren naar Compostela in de lente van 2004: Dagmar, een Engelse die in Spanje woont, Pam uit Colorado (USA), de Nederlander Gert en de 61-jarige Duitser Jürgen. Uit deze verhalen blijkt al dat de camino mensen grondig kan veranderen, als je er maar voor openstaat... De pelgrimstocht was voor Boorsma ook een sociaal gebeuren, vandaar dat hij zijn vrienden-van-de-weg uitnodigde om ook een stukje te schrijven in zijn reisverhaal.

Het tweede deel is Boorsma's eigen pelgrimsre-laas. Hij noemt het "My story, our pilgrimage", omdat hij en zijn vriendin de pelgrimstocht wel samen hebben gedaan, maar totaal verschillend

beleefd hebben, vooral dan achteraf. Voor Dewi was de kous snel af, zij ging na de voettocht naar Santiago opnieuw aan het werk en werd er zodanig door opgeslorpt, dat de beleving van de tocht snel naar de achtergrond verdween. Voor Boorsma ging er in het najaar van 2004 geen dag voorbij dat hij niet intensief mentaal met de bedevaart bezig was. Vandaar dat hij al snel begon enkele bladzijden te schrijven, nog wat impressies en dagboek-aantekeningen herwerkte waardoor er stilaan een boekje groeide dat hij ook voor anderen nuttig vond zijn en bijgevolg publiceerde.

Het verhaal begint in januari 2005, een half jaar na hun pelgrimstocht, dan staan ze in de schaduw van de windmolens bij Cizur Menor op de berg Perdón, tussen Pamplona en Puente la Reina. Het boek zelf is dan in feite

één lange flashback, zoals in een film. En we zien de voorbereiding, geïnspireerd door het boek van Shirley McLaine. Dan weet je als lezer dat je je antennes voor het esoterische moet opzetten. Voeg daarbij nog een flinkscheut *Star Wars* mythologie en je weet dat ook de middeleeuwse legenden en vrome leugens, de verhalen over Kelten en Moren, gretig zullen gerveerd worden.

Perspectives on a Pilgrimage, zoals de ondertitel luidt, geeft een veelzijdige kijk op het pelgrimsgebeuren, vanuit verschillende standpunten. Zo worden nogal persoonlijke, emotionele, dagboekachtige aantekeningen afgewisseld met meer essayistische hoofdstukken. En al zijn ironie en sarcasme over zijn medepelgrims kan hij kwijt in het hoofdstuk "Definities". Hier lezen we dat een "pino" niet alleen een vogel uit Sesamstraat is (waar is de tijd?) maar ook een veelal Spaanse pelgrim met witte sokken die enkel de laatste honderd kilometer loopt, of dat G.W. Bush de vader is van een meisje dat in mei 2004 als een echte pino de laatste honderd kilometer wandelde. Blijkbaar was dit de "talk of the day" in het voorjaar van 2004! Of hij noemt *El Cid* de *Luke Skywalker* van katholiek Spanje, waarbij hij dan weer wel even vergeet dat *El Cid* evenzeer in dienst van Moorse vorsten streed dan zich engageerde voor de reconquista! Hij beschrijft ook de caminostress, waarbij sommigen er een sport van maken om 's morgens zo vroeg mogelijk te vertrekken om toch maar als eerste 's middags in de volgende refugio aan te komen, en eigenlijk iedereen onder druk zetten om zo vlug mogelijk op te staan en zo snel mogelijk ter plaatse te komen. En dan is er natuurlijk de onvermijdelijke valsspeler, die tot tien uur in bed ligt en dan met de bus naar de volgende halte gaat...

Een doodoener is ook 'iedereen zijn eigen camino', waartegen hij dan ook heftig fulmineert. Geesteszieken die zomaar op de camino worden losgelaten en met hun gedrag anderen terroriseren, het moet allemaal kunnen, zagezegd omwille van 'iedereen zijn eigen weg'. Er is ook de onvermijdelijke hiërarchie tussen de pelgrims, wandelaars die neerkijken op de fietsers of op de pino's. Verder zijn er de zogenaamde puristen, die niets met de bus doen, die overal in de refugios slapen en al van op afstand te ruiken zijn! Wat een verschil met Hape Kerkeling, die alles met een korreltje zout en een dikke glimlach kon relativeren! (zie mijn recensie in *De Pelgrim*, nr. 90, p. 15-17). Boorsma zit duidelijk niet om een eigenzinnige mening verlegen, en dat is een pluspunt in dit pelgrimsverslag.

Opmerkelijk is wel zijn lofzang op de Meseta. Immers, de meeste pelgrims vinden het vlakke, stoffige en eindeloze landschap tussen Burgos en León maar vervelend, te mijden. Maar Boorsma heeft er een intense spirituele ervaring. En bovendien, betoogt hij, als de pelgrimstocht gaat over eenvoud en leegte, dan is de Meseta wel de kroon op het werk. Hoor ik hier een echo van *Le plat pays* van Jacques Brel?

Boeknotities

Een merkwaardig hoofdstukje, met een hoog new-age gehalte, is wel 'dromen, demonen en honden'. Boorsma vertelt er over een droom die hij had aan het begin van de camino, dat hem bij een ridderlijke plechtigheid zijn kostbare zwaard gestolen was en dat zijn opdracht erin bestond zijn 'zwaard' terug te vinden. Had hij misschien pas Paulo Coelho gelezen? Wanneer hij in de bergen bij Foncebadón hoort over een zwaardenfabrikant bij Cupledo, bezijden de camino bij Ponferrada, dan wordt zijn droom bijna werkelijkheid. Eerst komen ze in de bergen rond het Cruz de Ferro in een refugio waar de hospitaleros zijn uitgedost als middeleeuwse tempeliers. Zij bezitten een fraaie collectie zwaarden, maar Boorsma mag ze niet aanraken! Tot overmaat van ramp stoot hij zijn koffie op de grond en vallen er twee nagels uit het plafond op hem. Slechte voortekenen! Wanneer ze in Cupledo arriveren blijkt de smidse al sedert 35 jaar verlaten te zijn... In Espinosa de Cupledo vinden ze onderdak bij een artistieke dame. 's Anderendaags, op weg naar Ponferrada, komen ze oog in oog te staan met zes wilde honden. De honden lopen vijf minuten met hen mee, maar laten hen dan met rust. Oef! Achteraf is het natuurlijk een non-event, maar op het ogenblik sta je wel doodsangsten uit!

De auteur schrijft ook nog over de après-camino. Net zoals de meeste pelgrims maanden van tevoren bezig zijn met de planning en voorbereiding van hun wandeltocht, zo hebben ze ook maanden nodig om ervan af te kicken, om hun ervaringen aan het papier toe te vertrouwen.

Boorsma heeft met zijn *Dreaming Santiago* een opmerkelijk en persoonlijk reisverslag geschreven, zoals wij ze graag lezen. Naast de gebruikelijke pelgrimsmiserie en dito vreugde, heeft het boek duidelijk een meerwaarde. Boorsma is een goed observator, kan het fraai formuleren en heeft een eigen innerlijke wereld, die alles in een iets ander daglicht stelt. Kortom, zeker een aanwinst voor onze bibliotheek!

Martin Kellens

EEN 'HAAGSE' JACOBUS

De pastorie van de Sint-Jakobsparochie in Den Haag bezit een schilderij met een opmerkelijke voorstelling van haar patroonheilige¹. Niet enkel de iconografie stelt problemen. Ook de herkomst van het doek is verre van duidelijk. Op zich zijn dit voldoende redenen om het kunstwerk nader te onderzoeken. Achtereenvolgens zal hier aandacht bersteed worden aan de beschrijving en materiële toestand van het schilderij, aan de ongebruikelijke iconografie ervan en aan de herkomst van dit kunstwerk.

BESCHRIJVING VAN HET SCHILDERIJ

Sint-Jakob, gekleed in een lang olijfgroen gewaad, staat voor een landschap. Een lichtkrans omringt zijn hoofd. Zijn donkere golvende lokken vallen tot op zijn schouders en hij heeft een snor en een korte baard. Hij is blootsvoets, zoals dit bij de apostelen gebruikelijk is. Over zijn gewaad draagt hij de ruime lange witte mantel van de Orde van Santiago, een Spaanse militaire Orde die naar hem is genoemd². De mantel bedekt de borst en de voorarmen en vertoont aan de hals een split zodat hij over het hoofd kan getrokken worden. Op de borstpartij is het rode kruis-zwaard, het embleem van de Orde aangebracht. Twee dunne witte koordjes, die samen eindigen in een kwast, zijn los rond de halsopening gelegd.

In de rechterhand draagt Jacobus een zwaard met een opengewerkt gevest. Van de bijna horizontaal gehouden kling is de punt niet (meer) zichtbaar. De linkerhand van de heilige omklemt een stok, de *bastón de mando* of bevelhebbersstaf. Op de grond liggen drie hoofden. Twee, waarvan een met een tulband bedekt, liggen links. Het derde, eveneens met een tulband om, ligt rechts naast de voet van de apostel. Bij dit laatste zijn de ogen wijd opengesperd. Hoewel er geen spoor van geweld noch van bloed te zien is lijken de hoofden wel degelijk afgehakt. In de Haagse pastorie benoemt men het schilderij als *Santiago Matamoros*. Een kaartje van 9x9 cm is links op de zijkant onderaan de lijst met kleine spijkertjes bevestigd. Hierop is te lezen:

“De H. Jacobus. In het jaar 843 vereenigde Kamiris Koning van Spanje, al zijn macht om tegen de Turken te stryden en zyn ryk van ene verschrikelyke belasting te ontheffen. Jaarlyks moesten 100 maagden aan den Turk worden uitgeleverd. Hoe dapper de Christenen ook streden, God liet toe, dat zy de nederlaag leden en naar het gebergte moesten terugtreden. Intusschen stortte

Kooning Kamiris zyn hart in gebed uit en smeekte om redding, toen de H. Jacobus hem verscheen en hem gebood met al zyne stryders den volgenden morgen, nadat eerst allen gebiecht en gecommuniceerd hebben, slag te leveren. Bijna 70 duizend Mooren vielen op het slagveld.”

Deze tekst, in zwarte drukletters, die vermoedelijk uit de negentiende eeuw dateert, is uit een boekje geknipt en op karton geplakt. De initiaal “I” aan het begin van de tekst is met rode, blauwe en gele bloemenranken versierd. Op de benaming *Matamoros* en op de inhoud van de begeleidende tekst zal verder uitvoerig worden ingegaan.

Stilistisch gezien gaat het hier geenszins om een meesterwerk. De bovenste zijde van het doek met de buste van de apostel en de bomen van het landschap getuigen van een vlotte penseelvoering. De armen en verder de hele figuur van Jacobus, inclusief de achtergrond in het onderste deel van het doek, zijn stuntelig uitgevoerd. Opvallend is een merkwaardig ontbreken van alle perspectief en proportie bij de weergave van vooral de linkerarm en de linkervoet van het personage.

Het doek is in dunne verflagen geschilderd en de donkerbruine achtergrond schijnt bijna overal doorheen. De compositie is zeer simpel en eerder onbeholpen te noemen. Het is mogelijk dat de kunstenaar voor het hoofd van de heilige een prent, wellicht een afbeelding van Christus, als voorbeeld heeft gebruikt. Dit zou het verschil in kwaliteit tussen de twee helften van de voorstelling kunnen verklaren. De gestalte zelf werd immers op een heel routineuze manier vervolledigd.

Het landschap, met in de achtergrond links een gebouw met een ronde toren, geplaatst tegen een grillige rotspartij, biedt de beste indicatie voor een nadere analyse. Vooral de bomen aan beide zijden van het tafereel behelzen verwijzingen naar de schilderstraditie uit de Zuidelijke Nederlanden. Op basis daarvan kan een datering omstreeks 1650, of iets later, overwogen worden.

‘De conditie van het schilderij is matig tot redelijk. In het onderste gedeelte zijn nogal wat “stopsels” en verkleurde retouches te zien.’³

ICONOGRAFIE VAN HET SCHILDERIJ

Eerder werd gezegd dat het hier bestudeerde schilderij in de Haagse parochie de titel kreeg van *Santiago Matamoros*. *Matamoros* betekent letterlijk “Morendoder”. Deze weinig vredelievende term is in de Spaanse taal opgedoken in de loop van de zestiende eeuw. In die periode was de strijd om de herovering of *reconquista* van het door de Moren bezette Spaanse grondgebied al geruime tijd voorbij⁴. De eenwording van het vaderland Spanje bleef evenwel niet zonder gevolgen voor de verering van de nationale patroon

Sint-Jakob. Het populaire middeleeuwse beeldtype van de heilige als pelgrim bleef bestaan en kende ook nog succes. Na de *reconquista* werd de nadruk stilaan gelegd op de figuur van Jacobus als beschermer van het land en van de Spaanse monarchie. De eveneens uit de middeleeuwen stammende voorstelling van de apostel als ridder en vaandeldrager van Christus kreeg in de zestiende eeuw een politieke geladenheid en een militaire dimensie. In de kunst ging de voorkeur uit naar afbeeldingen van Santiago, gezeten op een wit paard, midden in het tumult van een veldslag. Altijd is de heilige dan in volle actie, vervaarlijk zwaaiend met een zwaard. Op de grond ziet men steeds gesneuvelde en vertrapte mannen en paarden. Dit beeld van de apostel als legeraanvoerder berust op een legende die in de twaalfde eeuw is ontstaan, namelijk het verhaal over de slag bij Clavijo. De tekst op het eerder vermelde kaartje geeft een zeer gebrekkige versie weer van deze, voor de Spanjaarden zeer beroemde veldslag. Het was echter niet koning Kamiris maar Ramiro I (842-850) die (volgens de legende) in 844 met zijn troepen bij Clavijo (in de streek van de Rioja) gelegerd was. Hij moest een confrontatie met de Moren (niet de Turken) doorstaan. In een droom verscheen hem Santiago. Hij moedigde de koning aan de moed niet te verliezen en beloofde bescherming. In het heetst van de strijd zagen de christelijke krijgers hun vorst vergezeld van een stralende ridder op een wit paard gezeten. Diens aanwezigheid verlamde de actie van de Moren. Ze sloegen op de vlucht en Ramiro behaalde de zegepraal.

De slag bij Clavijo had een heel concrete aanleiding, namelijk het tribuut van de honderd meisjes of *cien doncellas*. De maagden moesten echter niet “aan den Turk” worden uitgeleverd maar aan de kalief van Córdoba.

Het is opmerkelijk dat dit middeleeuwse legendarische verhaal nog in de negentiende eeuw in Nederland gememoreerd werd. In het collectieve geheugen van de christenen in Spanje zou de veldslag van Clavijo nog zeer lang blijven doorleven. Dit komt tot uiting in de talrijke voorstellingen van de *Matamoros* in de beeldende kunsten. Het succes van de *Matamoros*-afbeeldingen hing uiteraard nauw samen met de oorlogen waarin Spanje in de zestiende en in de zeventiende eeuw verwickeld bleef. De strijd tegen de Turken, tegen de protestanten in de Nederlanden, tegen Lodewijk XIV van Frankrijk, de zeeslagen: alle versterkten ze de devotie tot Santiago, de meestrijdende patroon van het vaderland ⁵.

Tallose schilderijen, beeldengroepen en vooral gedrukte prenten getuigen van dit niet aflatende vertrouwen van de Spaanse bevolking in haar beschermer. Het thema van de *Matamoros* werd zelfs uitgevoerd naar Zuid-Amerika door de *conquistadores* en de missionarissen. Daar kreeg de heilige de dubieuze titel van *Mata-Indios* omdat men hem betrok bij de soms gewelddadige onderwerping van de inheemse bevolking.

De voorstellingen van Santiago *Matamoros* werden niet enkel verspreid in

Spanje of in Zuid-Amerika. Het thema kende ook in onze gewesten een relatief groot succes. De talrijke Spanjaarden die tijdens de regeringen van Karel V (1515-1555) en Filips II (1555-1598) in de Zuidelijke Nederlanden verbleven waren vaak de opdrachtgevers van aldaar vervaardigde kunstwerken. Het hoeft dus geen verbazing te wekken dat de 'Haagse *Matamoros*' eveneens uit de Vlaamse contreien afkomstig kan zijn.

Hoe deze Jacobus uiteindelijk in Den Haag is terechtgekomen zal in de volgende paragraaf worden onderzocht. Nu moet de aandacht nog even bij de iconografie blijven.

Het eerste wat bij de voorstelling opvalt is dat Santiago ten voeten uit, staande is afgebeeld en niet gezeten op een paard. Zijn houding heeft niets krijgshaftigs. Hij poseert eerder als een veldheer met in zijn linkerhand de bevelhebbersstaf, symbool van het ambt ⁶. Het zwaard dat hij in de rechterhand houdt is eigenlijk een sierdegen (*espada ropera*) met een kunstig opengewerkt gevest. Het model van dit gevest lijkt sterk op voorbeelden daterend uit de periode 1610-1620 ⁷. In de hand van Jacobus is deze degen niet bedoeld als een attriboot dat verwijst naar zijn marteldood. Het voorwerp past meer in een ceremoniële dan in een agressieve context. Het is moeilijk voor te stellen dat de drie op de grond liggende hoofden met deze sierdegen afgehakt zouden zijn. Bovendien blikte de apostel eerder afwezig voor zich uit en lijkt weinig begaan met het lot van de onthoofde Moren.

Het ceremonieel karakter van deze Haagse Jacobusvoorstelling wordt niet het minst beklemtoond door de witte mantel, versierd met het rode kruis-zwaard van de Orde van Santiago. Een dergelijke mantel werd gedragen door de Meesters van de Orde. Soms vertoonden ook de gewone leden zich in dit galakostuum ⁸. De witte mantel is rond de hals voorzien van een lang ineengedraaid koord dat tot aan de voeten reikt en eindigt in twee dikke kwasten. Het koord is, evenals de mantel, wit van kleur. De schilder van het Haagse doek heeft de functie van het witte koord wellicht niet begrepen. Zoals eerder opgemerkt gaf hij het weer als een dubbele veter, los om de hals geslagen en op borsthoogte samengevoegd in een kwastje.

De benaming *Matamoros* is hier niet de beste keuze geweest om de apostel Jacobus te typeren. De statische en afstandelijke weergave als bevelhebber en Meester van de Orde staat in schril contrast met de energieke *Matamoros* die op het slagveld verschijnt. Daar is hij steeds te paard gezeten en in volle actie uitgebeeld. Hij is veelal gekleed als apostel, met tuniek en mantel, meestal blootsvoets in de stijgbeugels en zijn hoofd bedekt met een pelgrimshoed, versierd met een schelp. In andere gevallen draagt Jacobus een kuras of een volledig harnas, al dan niet met het rode kruis-zwaard op de borst geschilderd. Deze krijgsuitrusting is steeds gecombineerd met de pelgrimshoed en de schelp. Op een schilderij van een Portugees meester draagt de heilige, zeer uitzonderlijk, de witte Ordemantel boven zijn harnas ⁹.

Alhoewel de pelgrimsattributen (hoed en schelp) meestal aanwezig blijven, ondergaat de figuur van Santiago *Matamoros* in de loop van de zeventiende en de achttiende eeuw toch enige verandering. Vaak maken kunstenaars van de apostel een militaire heilige. Hier komt, ter illustratie, één voorbeeld uit de vele. Met het kuras boven zijn tuniek, benen en voeten in stevige laarzen gestoken, zwaait hij het zwaard boven zijn hoofd. Zijn handen zijn door ijzeren handschoenen beschermd en uit de hemel komt een engel hem een helm aanreiken. Zijn witte paard steigert boven dode en gewonde Moren en zijn witte Ordemantel wappert als een vlag achter hem aan (afbeelding). Soms is hij ook de fiere vaandeldrager die boven het slagveld galoppeert, het hoofd omkranst door een subtiele aureool en omstuwd door engeltjes.

Het is die weergave van onverschrokken actie die in Spanje en ver daarbuiten, het vertrouwde beeld vormt van de echte *Matamoros*.

De eerder ceremoniële voorstelling in de Haagse pastorie, waar zelfs geen enkele allusie gemaakt wordt op de pelgrimsstatus van de apostel, is dan ook een unicum, een eenmalige variant in de onvoorstelbaar rijke Jacobus-iconografie.

HERKOMST VAN HET SCHILDERIJ

In 1985 kwam de pastorie van de Sint-Jakobskerk in Den Haag in het bezit van dit merkwaardige schilderij. Het was een schenking van het Algemeen Bureau voor het Katholiek Onderwijs. Deze instelling vestigde zich aan de Bezuidenhoutseweg. Monseigneur Theo Verhoeven, toenmalig deken van Sittard en rector van het bisschoppelijk college aldaar, werd in 1920 de eerste directeur. Vrij snel begon het Bureau zich op genoemde locatie uit te breiden door de aankoop van enkele naast elkaar gelegen panden (de huidige huisnummers 273 en

275) waarvan enkel een oude gevel nog bewaard is ¹⁰. Toen Meester L.A. Struik in 1972 tot directeur van het Bureau werd aangesteld verkende hij ook de rommelzolders van de diverse aangekochte panden. Zo ontdekte hij het doek “dat stond te verkommeren tussen allerlei oude boeken en oude dossiers en dat het groot risico van verdere beschadigingen liep”¹¹. De nieuwe directeur liet het kunstwerk restaureren door de bekende Haagse Nico van Bohemen. Over de aard en de omvang van de restauratie is niets bekend¹². Gezien echter de slechte staat waarin het doek zich bevond mag men aannemen dat de restaurateur de randen ervan heeft afgesneden alvorens het

Santiago Matamoros. Vicente Verdusán, 1655. Funes (Navarra), parochiekerk

opnieuw in te lijsten. Dit zou verklaren waarom de sierdegen in de hand van de apostel niet meer volledig zichtbaar is. De hoofden die op de grond liggen lijken eveneens gedeeltelijk weggesneden te zijn.

Na de restauratie kreeg het schilderij een ereplaats in de stafkaamers van het Bureau tot men in 1984 de kantoren verhuisde naar de Stadhouderslaan. Het kunstwerk nam men niet mee. Het werd toegewezen aan de eerder genoemde pastorie¹³. Daar kreeg het een plaats aan de wand in een eerder duistere gang, geheel bevorderlijk om aan het schilderij een zekere mysterieuze sfeer te verlenen evenals aan zijn voorgeschiedenis.

De grote en veel gestelde vraag is immers: waar komt dit schilderij vandaan?

Het is pas sinds 1972 dat men iets concreets erover weet. Van vóór die tijd is geen enkele informatie beschikbaar en dit feit opent aldus de baan voor vele hypothesen.

De geopperde meningen en speculaties over de mogelijke herkomst van dit toch wel unieke kunstwerk zullen nu achtereenvolgens aan de orde komen.

Gesprekken, gevoerd met verschillende personen uit de kringen van de parochie en het Algemeen Bureau voor het Katholiek Onderwijs leverden twee suggesties op. In de eerste plaats werd Monseigneur Verhoeven genoemd als de eigenaar van het schilderij. Hij zou het uit Sittard naar Den Haag hebben meegebracht. Deze veronderstelling is weinig waarschijnlijk. Indien het doek inderdaad zijn eigendom was, waarom heeft hij er dan zo weinig zorg voor gedragen?

Een tweede optie was dat “het schilderij op zolder” toebehoord zou hebben aan een van de bewoners, die hun pand ooit aan het Algemeen Bureau verkochten. Hoewel iets dergelijks niet uit te sluiten valt, kon geen enkel bewijs hiervoor geleverd worden. Waarom zouden de bewoners het doek op de zolder hebben achtergelaten? Beschouwde men het als waardeloos vanwege de slechte bewaringstoestand? Op die vragen moet men het antwoord schuldig blijven.

Echter, er zijn nog andere paden te verkennen.

Door zijn grote afmetingen is het weinig vanzelfsprekend dat het schilderij ooit een vertrek in een woonhuis sierde. Dit grote formaat ontlokte aan de restaurateur Nico van Bohemen de opmerking dat het zou gaan om “een Spaans kerkschilderij”¹⁴. Afgaande op deze uitspraak is het zeer verleidelijk te zoeken naar een kerk waar de hier besproken beeltenis van Sint-Jakob eventueel zou thuisgehoord hebben. De meest voor de hand liggende keuze leek ons de rooms-katholieke schuilkerk van de Sint-Jakobparochie aan de Oude Molstraat. Het huis waarin de katholieke gemeenschap onderdak vond was eigendom van Meester Cornelis de Jonge, heer van Baardwijk¹⁵. In 1605 werd het achterliggende deel van het huis door toedoen van Sasbout

Vosmeer als kerk ingericht ¹⁶. De parochie van Sint-Jakob bleef in de Oude Molstraat functioneren tot in 1878. Toen was de bouw van de nieuwe kerk aan de Parkstraat voltooid. De buiten gebruik gestelde schuilkerk werd gekocht door Maria Elisabeth Hovius, weduwe van Cornelis Johannes Schiefbaan. Zij schonk het huis aan de eerder vermelde zusters van Tilburg ¹⁷. Zij lieten enkele verbouwingen uitvoeren en de ruimte van de oude schuilkerk werd gebruikt als refter en recreatiezaal van de zusters ¹⁸. De inboedel van de schuilkerk werd overgemaakt aan de parochie in de Parkstraat. Jammer genoeg was er in de Oude Molstraat van het schilderij geen spoor ¹⁹. Het enige getuigenis betreffende het interieur van de voormalige bidplaats is een schilderij van C.J. Behr, na 1870 te dateren. Het doek bevindt zich in de huidige pastorie en stelt een kerkwand voor met het barokke hoogaltaar. Aan beide zijden daarvan is een boogvormige doorgang naar een andere ruimte. Boven de bogen staat telkens een beeld. Noch deze beelden, noch de voorstellingen op het indrukwekkende hoogaltaar zijn te identificeren ²⁰. Toch kan men zien dat het schilderij met de "Haagse Matamoros" niet aanwezig is. Dit geldt evenmin voor een ander schilderij van C.J. Behr van omstreeks 1878, ook in de huidige pastorie bewaard ²¹. Dit laatstgenoemde doek toont het interieur van de hofkapel. Een beeld van de heilige Jacobus, opgesteld tegen een zuil, is duidelijk herkenbaar ²². In de kapel is echter geen schilderij met de "Matamoros" te ontdekken. Wederom loopt een spoor hier dood.

Evenwel, de speculaties over een mogelijke herkomst van de "Haagse Matamoros" zijn daarmee nog niet uitgeput. Er rest nog een zoektocht te ondernemen bij het Spaanse gezantschap in Den Haag.

Na de vrede van Münster (1648) kreeg Den Haag een Spaanse ambassadeur. In de woningen van deze gezanten bevond zich ook een huiskapel. De katholieken konden daar ongehinderd de diensten bijwonen daar deze bidplaatsen niet onder het gezag stonden van de Republiek ²³. De eerste officiële vertegenwoordigers van Spanje in de Noordelijke Nederlanden waren achtereenvolgens Antoine Brun (+ 1654), Esteban de Gamarra y Contreras (+1671) en Manuel Francisco de Lira y Castillo ²⁴.

Zoals er in een vorige paragraaf is gezegd wordt het hier bestudeerde doek in de tweede helft van de zeventiende eeuw gedateerd. Men neemt aan dat het vervaardigd werd in de Zuidelijke Nederlanden (Antwerpen? Brussel?). De iconografie van het tafereel is echter onmiskenbaar Spaans van inspiratie. De oorspronkelijke bezitter, eventueel opdrachtgever, moet een Spanjaard geweest zijn. De voorstelling biedt geen enkel raakpunt met de devotiebeelden van Sint-Jakob in de Nederlanden. De absolute blikvanger op het schilderij is de witte mantel met het rode kruis-zwaard waarmee de apostel bekleed is. Hij staat er als Grootmeester van de naar hem genoemde Orde met in de handen zijn sierdegen en de bevelhebbersstaf.

Esteban de Gamarra en Manuel Francisco de Lira waren beiden ridder in

de Orde van Santiago. Beiden leefden in de tweede helft van de zeventiende eeuw en onderhielden nog relaties met de Zuidelijke Nederlanden waar de Santiagoridders geen onbekenden waren ²⁵. Het is derhalve mogelijk dat een van deze twee heren de opdrachtgever van het kunstwerk was.

Alvorens verdere besluiten te kunnen trekken moeten de twee ambassadeurs die hiervoor in aanmerking komen wat meer aandacht krijgen.

Esteban de Gamarra y Contreras werd in Brussel geboren in 1593. Na een schitterende militaire loopbaan benoemde koning Filips IV van Spanje hem in 1655 tot ambassadeur bij de Staten Generaal in Den Haag. Waarschijnlijk had hij zijn residentie aan het Hoge Noordeinde. Om de katholieken van de stad op zijn hand te krijgen stelde hij de kapel van de ambassade voor hen open. Het behoort tot de mogelijkheden dat hij voor die kapel een schilderij in Brussel of in Antwerpen bestelde, vermoedelijk ter gelegenheid van zijn jaarlijkse reizen naar deze steden ²⁶. Zijn opvolger, Manuel Francisco de Lira y Castillo, van 1670 tot 1679 Spaans gezant in Den Haag kan eventueel ook de opdrachtgever zijn. In 1677 kocht de Spaanse koning Karel II (zoon van Filips IV) voor hem het huis van Assendelft gelegen aan het Westeinde ²⁷. De kapel van dit huis werd in 1682 volledig opnieuw gebouwd en eveneens door de katholieken gebruikt om er hun diensten te vieren ²⁸.

De vraag is nu of een van beide hier vermelde ambassadeurs het schilderij besteld heeft voor de eigen kapel.

Beide opties zijn mogelijk. Toch draagt Esteban de Gamarra de voorkeur weg wegens zijn blijvende intensieve contacten met de Zuidelijke Nederlanden. De ambtstermijn van deze ambassadeur is niet strijdig met de datering van het schilderij. Iconografisch gezien kan ook moeiteloos een verband met de Gamarra gelegd worden. Hij was zich zeer goed bewust van zijn militaire kwaliteiten. Zijn lidmaatschap van de Orde van Santiago zal hem zeker hebben gesterkt in zijn overtuiging dat het “er voor Spanje op aan kwam het monopolie van het katholicisme in de Verenigde Provinciën te behouden”. De fundamentele opdracht van de Orde bestond er immers in het christelijke – zegge katholieke – geloof te verdedigen ²⁹. Het was eveneens in de zeventiende eeuw dat Sint-Jakob officieel door de Kerk als patroon van Spanje werd erkend vooral door de inmenging en onder de druk van de vorsten Filips III en Filips IV ³⁰.

Het lijkt zeer plausibel dat Esteban de Gamarra y Contreras de opdrachtgever van het doek zou geweest zijn. De voorstelling van Santiago in vol Orde-ornaat, dat zijn apostelschap niet volledig verhult, is als het ware een synthese van de idealen die de ambassadeur voor ogen stonden en die hij op eigen wijze poogde te realiseren.

Het enige probleem dat – ook niet bij benadering – voorlopig onoplosbaar blijft is de aanwezigheid van het schilderij op een Haagse rommelzolder. Langs welke wegen heeft Santiago gezworven vooraleer hij daar in 1972 werd ontdekt?

BESLUIT

Het schilderij in de pastorie van de Haagse Sint-Jakobskerk was oorspronkelijk zo goed als zeker bestemd om meer luister aan een bedehuis te geven. De opdrachtgever ervan was een Spanjaard. De titel “Matamoros” die men aan de voorstelling gaf contrasteert met de statische houding van de apostel en met de serene uitdrukking op zijn gelaat. Zijn kledij en zijn attributen tonen hem als Grootmeester van de Orde van Santiago. De drie hoofden op de grond zijn te interpreteren als de symbolische weergave van de strijd, ooit door de ridderorde gevoerd om het christelijke geloof in Spanje te doen zegevieren, na de herovering van het eigen land op de bezetter. Het kunstwerk zelf is van een uiterst matige kwaliteit en getuigt zelfs van haastwerk. Iconografisch is het evenwel een unicum dat nooit eerder in de Jacobusliteratuur is vermeld.

Mireille Madou

- Hier past een woord van dank aan pastoor H.J.M. Hofstede die de pastorie steeds gastvrij openstelde en het aldus mogelijk maakte het schilderij meerdere malen te bestuderen. Ook zij hier in het bijzonder mevrouw Lore Olgers-Van Schie bedankt voor de talrijke informatiebronnen die zij opspoorde en aan ons doorgaf en voor haar onvermoeibare ijver om steeds verder te helpen zoeken naar bruikbaar materiaal.

- 1 Olieverf op doek, 165 x 120 cm.
- 2 De militaire Orde van Santiago is in 1170 ontstaan op initiatief van koning Ferdinand II van León. Aanvankelijk noemden de leden zich “de broeders van Cáceres”. Ze hadden zich verenigd om de stad Cáceres te beschermen en te verdedigen tegen de Moren. In 1171 werd de broederschap omgevormd tot een militaire Orde. Paus Alexander III erkende de stichting officieel in 1175. De Orde kreeg als opdracht het christelijke geloof te verdedigen, de strijd tegen de Moren te steunen en zorg te dragen voor de pelgrims naar Santiago de Compostela. De leden werden voornamelijk uit de adel gerecrueteerd. Ze werden “spatarii”, “espatarios” of zwaardbroeders genoemd omwille van hun embleem: een rood zwaard (*espada*) in de vorm van een Latijns kruis waarvan de dwarsarmen eindigen in een gestileerde lelie (*cruz flordelizada*). De belangrijkste huizen van de Orde waren de kloosters van Uclés en dat van San Marcos in León. Het bestuur was in de handen van de Grootmeester. In 1492 droeg paus Alexander VI het bestuur van de Orde over aan de Katholieke Koningen Ferdinand en Isabella. Na het beëindigen van de *reconquista* (val van Granada, 1492) had de Orde het voornaamste doel van haar bestaan verloren. Paus Adrianus VI erkende in 1523 dat de Spaanse koningen het hoofd van de Orde bleven. Vanaf dit ogenblik was het gedaan met de politieke onafhankelijkheid van alle bestaande middeleeuwse ridderorden. Ze konden evenwel nog lange tijd beschikken over hun privileges en rijkdommen. In de negentiende eeuw werden hen ook deze voorrechten ontnomen. Thans is het lidmaatschap van de Orde van Santiago herleid tot een loutere erefunctie. Zie: B. SCHWENK, “Jacobusorden”, in *Lexikon des Mittelalters*, V, München-Zürich, 1991, kolom 262-263.
- 3 Deze mededeling over de toestand van het doek alsook de andere gegevens in verband met localisering en datering danken wij aan Edwin Buijsen, conservator onderzoek en technische documentatie, RKD, Den Haag. Hij heeft met zijn collega Suzanne Laemers het schilderij ter plekke bestudeerd.

- 4 Met de val van Granada in 1492 was de herovering op de Moren binnen Spanje officieel beëindigd. Zie noot (2).
- 5 Over Clavijo en *Santiago Matamoros*, zie: Mireille MADOU, *Santiago de Compstela. De apostel van het Westen in beeld en verbeelding*, Leiden, 2004, p.109-128.
- 6 De bevelhebbersstaf, ook wel maarschalksstaf genoemd, is het attribuut eigen aan legeraanvoerders en dus een hiërarchisch embleem. Talrijke portretten van vorsten en legeraanvoerders kunnen ter illustratie worden aangevoerd. Zie vooral: *Alfonso Sánchez Coello y el retrato en la corte de Felipe II*. Tentoonstellingscatalogus, Madrid, 1999, ondermeer cat. nrs. 1, 20, 30, 36.
- 7 In de tweede helft van de zestiende eeuw wordt de sierdegen een vast accessoire van het mannenkostuum, zowel bij burgers als bij de adel. De degen is met een paar riemen en een haak aan de gordel gehangen. Zie: Erika THIEL, *Geschichte des Kostüms. Die europäische Mode von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlijn, 1973, p. 318. Afbeeldingen van een opengewerkt gevest in Maurice LELOIR, *Dictionnaire du costume et de ses accessoires des armes et des étoffes des origines à nos jours*, Parijs, 1951, p. 140-143.
- 8 De witte ordemantel verwijst naar het cisterciënzerhabijt. Zo goed als alle militaire ordes in Spanje waren immers gebaseerd op de kloosterregel van de cisterciënzers. In het dagelijkse leven droegen de leden (broeders) van de Orde een zwart gewaad waarop, aan de linkerzijde op de borst, het rode embleem was aangebracht. Zeer bekende voorbeelden vindt men onder meer bij El Greco, *De begrafenis van de Conde de Orgaz* (Toledo, Santo Tomé) en Diego Velazquez, het zelfportret van de schilder in *Las Meniñas* (Madrid, Prado).
- 9 Meester van Lourinha, circa 1520-1525. Paneel uit het veelluik met het leven van de heilige Jacobus en de geschiedenis van de Orde van Santiago in Portugal. Lissabon, Museu de Arte Antiga. Het paneel is afgebeeld in *St. James. The Hope*. Tentoonstellingscatalogus, Santiago de Compostela 1999, p. 196.
- 10 Gegevens over de aankopen in 1923, 1929 en 1970 zijn te vinden in het Kadaster (Den Haag). Met dank aan professor Dr. Titus Eliëns die in het kadaster een onderzoek liet uitvoeren.
- 11 Schriftelijke mededeling van Mr. L. A. Struik d.d. 4 december 2006.
- 12 Schriftelijke mededeling van Nico van Bohemen, zoon van de restaurateur, d.d. 7 februari 2006. Er is geen archief aanwezig met betrekking tot de restauraties door zijn vader uitgevoerd. De archieven van het Bureau, thans bewaard in het Katholiek Documentatiecentrum te Nijmegen leverden over de ambtsperiode van Mr. L. A. Struik (een eventuele uitgavepost voor de restauratie) evenmin iets op. Schriftelijke mededeling van de archivaris Rob de Klerk d.d. 16 februari 2006.
- 13 Op de achterzijde van het doek is een wit papieren etiketje geplakt waarop te lezen staat: "nr 782. Bureau Katholiek onderwijs". Dit is wellicht een verwijzing naar de verhuizing van 1984.
- 14 Mededeling van Mr. L. A. Struik d.d. 4 december 2006.
- 15 De eigenaar die Spaansgezind was vluchtte in 1572 naar Utrecht en liet zijn huis onbeheerd achter. Het pand stond in 1627 nog op naam van zijn weduwe. Dit woonhuis was intussen in tweeën gesplitst: het deel langs de straatzijde vormde een afzonderlijke wooneenheid evenals de achterkant van het huis. De schuilkerk bevond zich in het achterliggende gedeelte, niet zichtbaar vanaf de straat. Alle informatie over dit huis in de Oude Molstraat is genomen uit de toespraak van de algemene overste van de Zusters van Liefde van Onze-Lieve-Vrouwe van Barmhartigheid van Tilburg die zich in 1842 in Den Haag kwamen vestigen. In 1988 verlieten ze definitief Den Haag. De tekst van deze toespraak, gehouden op 29 juli 1942, ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het huis, werd ons welwillend ter beschikking gesteld door mevrouw L. Hecker, namens het archief van de Zusters van Tilburg. De toenmalige overste baseerde haar toespraak op de eigen kroniek van het klooster.
- 16 Sasbout Vosmeer (Delft 1548-Keulen 1614) was van 1602 tot 1614 apostolisch vicaris van de Hollandse zending. Zie *Wikipedia (internet)*, trefwoord "Sasbout Vosmeer". Hij komt ook ter sprake in Th. A. M. VAN DER HORST, "De pastoors van de St. Jacobusparochie (I en II)", in *Kroniek van de St. Jacobusparochie. Uitgelicht*, p. 24.
- 17 Zie *Kroniek...Geschiedenis van de kerk*, p. 29-32, vooral p. 31.

- 18 Zie noot (15) voor de herkomst van deze inlichtingen.
- 19 Een telefoongesprek met zuster Theophora Berkhout (d.d. 26 mei 2006) die sinds 1938 in de Oude Molstraat woonde leverde op onze vraag naar het schilderij slechts een negatief antwoord op.
- 20 Het schilderij is afgebeeld bij L. OLGERS, "Geestelijk leven in de Sint-Jakobskerk", in de *Kroniek... Onmiskkenbaar kerkelijke functie* p.3. Het wordt ook vermeld door H.P.R. ROSENBERG, *St. Jacobuskerk. Parkstraat Den Haag*, Den Haag (na 1978), p. 3.
- 21 Een vrijwel identieke versie van dit schilderij, ook van de hand van C. J. Behr, bevindt zich in het Haags Historisch Museum. Herman ROSENBERG, "Een ongewenste Jacobus?", in *Kroniek... Uitgelicht*, p. 20-21.
- 22 In 1806 werd Lodewijk Napoleon als koning van Holland ingehuldigd. Hij stelde de hofkapel, eertijds "Maria ten Hove" op het binnenhof ter beschikking van de Jacobusparochie. Van 1807 tot 1878 maakten de parochianen voor de zondagsdiensten er gebruik van. De hofkapel, een bijkerk van de schuilkerk in de Oude Molstraat, ging dicht in 1878 en werd vervolgens gesloopt. Zie Herman ROSENBERG, "Johannes Jacobus Rioche, bouwpastoor.", in *Kroniek... Memorabele mensen en momenten*, p. 3. Voor het Jacobusbeeld: zie noot (21) en Mireille MADOU, "Sint Jakob uitgebeeld.", in *Kroniek... Uitgelicht*, p. 37-38.
- 23 Over het kerkbezoek van de katholieken aan de ambassadekapellen zie: Benjamin J. KAPLAN, "Diplomacy and domestic devotion: embassy chapels and the toleration of religious dissent in early modern Europe.", in *Journal of Early Modern History*, 6, 2002, p. 341-361.
- 24 Zie O. SCHUTTE, *Repertorium der buitenlandse vertegenwoordigers residerend in Nederland. 1584-1810*, 's Gravenhage 1983, p. 581-585. Met dank aan de heer M. van Doorn (Gemeentearchief Den Haag) die ons naar deze publicatie verwees. De sterfdatum van Manuel Francisco de Lira y Castillo kon (voorlopig) niet opgespoord worden.
- 25 Vanaf de zestiende eeuw kwamen talloze leden van de Spaanse adel zich vooral in Brussel en in Antwerpen vestigen. Velen onder hen behoorden tot de Orde van Santiago. Zij lieten zich als opdrachtgevers van kunstwerken niet onbetuigd en lieten zich ook in hun witte Ordemantel portretteren. Als voorbeeld zie onder meer een drieluik circa 1530-1550 te Antwerpen gemaakt en afgebeeld in *Santiago y la Monarquía de España (1504-1788)*. Tentoonstellingscatalogus, Santiago de Compostela 2004, p. 270-271.
- 26 Over de Gamarra bestaat een zeer gedegen en gedetailleerde studie: Paul JANSSENS, *De Spaanse ambassade in Den Haag onder Esteban de Gamarra van 1654 tot aan de vrede van de Pyreneeën*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling), Leuven 1966. Zie ook: O. SCHUTTE, *op. cit.* noot (24), p. 583-584.
- 27 Zie O. SCHUTTE, *op. cit.*, noot (24), p. 584-585. Over het huis van Assendelft zie: Peter GARRAN, "Westeinde 12 – The Embassy Story", in *Jaarverslag van de Vereniging "Die Haghe" over 1965*, Den Haag 1966, p. 1-17. De Spanjaarden gebruikten dit huis tot in 1811.
- 28 Deze kapel werd gesloopt en van 1831 tot 1841 opnieuw opgetrokken en toegewijd aan de heilige Teresia van Avila. P.R. BONGAERTS, *De St. Teresia-kerk weleer de Koninklijke Kapel van Spanje*, Den Haag 1866; P. ALBERS, *De Sinte-Teresia-Kerk op het Hoge Westeinde. Voorheen de Spaansche Kapel en de Kerk van Spanje*, Den Haag 1916; Chris SCHRAM, *Het (mooie) Centrum. Het Spaansche Hof & de Heilige Theresia van Avila. (R.K.Kerk)*, Internet. Deze kerk is thans enkel nog in gebruik bij de Poolse parochie.
- 29 Over de persoon van de Gamarra, zijn ambities en maatregelen om zich "de aanhang van de Nederlandse katholieken te verzekeren" zie: Paul JANSSENS, *op. cit.* noot (26), p. 256-258. Zie noot (2) over de Orde van Santiago en haar doelstellingen.
- 30 Mireille MADOU, noot (5), p. 122-123.

SINT-JACOBUS IN HENEGOUWEN

Na onze rondreis door Vlaanderen, steken we nu de taalgrens over en gaan in de Waalse provincies op zoek naar sporen van onze geliefde heilige Jacobus.

Als eerste provincie is Henegouwen aan de beurt. Hier ligt immers de bakermat van de Jacobusdevotie in onze lage landen, met de kerk Saint-Jacques te Doornik (Tournai) als voornaamste trekpleister. Verder zijn er talrijke Jacobalia te vinden langs de pelgrims-weg van Brussel via Halle, Braine-le-Comte, Soignies, Le Roeulx, Mons en zo verder naar Valenciennes. Opmerkelijk is ook het kleine plaatsje Frasnés-lez-Buissenal, waar op een altaartriptiek het wonder van de gehangene uit Santo Domingo de la Calzada afgebeeld wordt. Bijgevolg hebben we alweer een rijke oogst aan beelden en schilderijen en andere "relicten" van onze heilige verzameld. Zoals steeds verwijzen we naar het standaardwerk van André Georges, *Le pèlerinage à Compostelle en Belgique et dans le Nord de la France*, Bruxelles, 1971, alsook naar de catalogus van de Europalia-tentoonstelling te Gent in 1985.

Voor opmerkingen en aanvullingen houdt schrijver dezès zich steeds aanbevolen: houthalen@bibliotheek.be

Antoing

Antoing, kerk Saint-Pierre, muurschildering in het koor van Constant Baert, met een afbeelding van de apostelen Johannes en Jacobus, olieverf op steen, ca 1895.

Ath

In Ath was er tot in de 18de eeuw een pelgrimshospitaal, waar toen nog geregeld

doorreizende pelgrims een nacht in de watten werden gelegd.

Ath, kerk Saint-Julien, kazuifel met een afbeelding van Jacobus en andere apostelen, geweven zijde, 1490-1510.

Ath, Ligne, kerk Sainte-Vierge, beeld van Jacobus als pelgrim, gepolychromeerd eikenhout, 61 cm hoog, 16de eeuw.

Ath, Rebaix, kerk Saint-Amand, grafsteen van Jacques de Saint-Moulins, met een afbeelding van Jacobus als pelgrim en een schelp op een wapenschild. Steen, 164 x 94 cm, 1654.

Beloeil

Beloeil, kerk Saint-Pierre, beeld van Jacobus als pelgrim met staf en boek, steen, gepolychromeerd, 15de eeuw. (Georges, pl. 32)

Bernissart

Bernissart, Harchies, kapel Saint-Jacques en Galice, beeld van Jacobus als pelgrim-apostel, hout, gepolychromeerd, 65 cm hoog, 16de eeuw.

Bernissart, Pommeroeul, kerk Sainte-Vierge, dalmatiek, geweven en gebroederde zijde, 1550-1610.

Binche

Binche, Bray, kerk Sainte-Vierge, grafmonument van Jacques Brunnebarbe, steen, 125 x 90 cm, 1629. In een klassiek gebouwtje met fronton en zuilen staat centraal Christus op het kruis en links en rechts de overledenen, met hun patroonheiligen, de heiligen Jacobus en Catharina.

Braine-le-Comte ('s Gravenbrakel) (135-138)

Braine-le-Comte, kerk Saint-Géry, beeld van Jacobus als apostel-pelgrim, gepolychromeerd hout, ca 1500, 70 cm hoog. (Georges, pl. 66; Europalia, cat. 320)

Braine-le-Comte, kerk Saint-Géry, dalmatiek met een afbeelding van Jacobus, fluweel, zijde en goudbrokaat, 1534-1600.

Braine-le-Comte, kerk Saint-Géry, twee koorschilderingen met elk zes apostelen, olie op doek, 1890-1910.

Braine-le-Comte, Ronquières, kerk Saint-Géry, neogotische preekstoel, met op de vlakken van de kuip afbeeldingen van de apostels Petrus, Paulus, Andreas en Jacobus; atelier Durieu-Gahide, 1926-1927.

Braine-le-Comte, Steenkerque, kerk Saint-Martin, kerkklok "Louis Anna", met een afbeelding van Jacobus als pelgrim; gegoten door Adrien Causard, 1891, 110 cm diameter.

Celles

Celles, Velaines, kerk Saint-Martin, dalmatiek, met een afbeelding van Jacobus, 1541-1566.

Charleroi

Charleroi, Musée communal des Beaux-Arts, beeld van Jacobus als pelgrim, met een wandelstok en zijn hoed in de hand; hout, 77 cm hoog, 18de eeuw.

Charleroi, Gosselies, kerk Saint-Jean-Baptiste, preekstoel, met een afbeelding van Christus als Goede Herder en Jacobus; afkomstig uit de kerk Saint-Jacques te Nijvel, 1750-1800.

Châtelet

Châtelet, kerk Immaculée Conception, kerkklok "Adelin Marie Désirée", door Severinus van Aerschodt, met een afbeelding van Petrus en Jacobus als pelgrim; brons, 95 cm hoog, 116 cm diameter, 1882.

Châtelet, Châtelineau, kerk Saint-

Barthélemy, beeld van Jacobus als pelgrim, hout, 18de eeuw.

Châtelet, Châtelineau, kerk Sainte-Marie (Corbeau), predella op neoromaans hoofdaltaar met een afbeelding van Christus in de majesteit tussen zes apostelen, waaronder Jacobus; door Emile Pirotte, messing en steen, 1907.

Chièvres

Chièvres, kerk Saint-Martin, preekstoel, met op de kuip een afbeelding van Jacobus, eik, 1725-1775.

Chimay

Chimay, collegiale kerk Saints-Pierre et Paul, zijaltaar van Sint-Jacobus met daarop twee barokke beelden van Jacobus als pelgrim en als Matamoros, beschilderd hout, 18de eeuw. (Georges, pl. 115)

Chimay, collegiale kerk Saints-Pierre et Paul, schilderij van O.-L.-Vrouw op de pilaar, terwijl ze verschijnt aan de heiligen Arnoldus en Jacobus, olie op doek, 209 x 143 cm. (Georges, pl. 165)

Chimay, collegiale kerk Saints-Pierre et Paul, beeld van Santiago Matamoros, met een kromzwaard op een wit paard, terwijl onder het paard een Turk met een tulband ligt. Gepolychromeerd hout, 120 cm hoog, 17de eeuw. (Georges, pl. 196; Europalia, cat. 365)

Chimay, Salles, kapel van Notre-Dame de l'Arbrisseau, beeld van Jacobus, beschilderd hout, ca 1677. (Georges, pl. 92)

Colfontaine

Colfontaine, Warquignies, kerk Sainte-Vierge, balkzool met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, gepolychromeerd hout, 30 cm hoog, 16de eeuw.

Courcelles

Courcelles, kerk Saint-Lambert, schilderij van Jacobus als pelgrim, in een reeks van de 12 apostelen, olie op doek, 105 x 80 cm, 17de eeuw.

Enghien (Edingen)

Enghien, kerk Saint-Nicolas, beeld van Jacobus als pelgrim, hout, beschilderd en verguld, 41 cm hoog, 18de eeuw. (Georges, pl. 119)

Enghien, kasteel van Arenberg, slotkapel, glasmaam van de familie d' Arenberg met een afbeelding van Jacobus, glas en lood, 464 x 183 cm 16de eeuw, hersteld in 1839 door J.B. Capronnier.

Estinnes

Estinnes-au-Mont, kerk Saint-Remi, hoofdaltaar, met een afbeelding van Jacobus, hout, beschilderd en verguld, 1734-1766.

Farciennes

Farciennes, kerk Sainte-Vierge, beeld van Jacobus als pelgrim, hout, gepolychromeerd, 113 cm hoog, 18de eeuw.

Farciennes, kerk Sainte-Vierge, beeld van Jacobus als pelgrim, hout, gepolychromeerd, 112 cm hoog, 1835-1880.

Fleurus

Fleurus, Saint-Amand, Rue Spilette, wegkapel met een beeld van Jacobus als pelgrim, beschilderd hout, 81 cm hoog, 17de eeuw.

Fleurus, Wagnelée, kerk Sainte-Gertrude, processievaandel van de "confrérie de S.-Jacques", fluweel en zijde, geweven en geborduurd, 150 cm hoog, 1896.

Frasnes-lez-Anvaing

Frasnes-lez-Anvaing, Frasnes-lez-Buissenal: kerk Saint-Martin: zijkapel van Saint-Jacques met hierin de triptiek van Jacobus de Meerdere. Op het centrale paneel een voorstelling van Santiago Matamoros in de slag bij Clavijo en op de zijpanelen Sint-Jacobus bij Hermogenes en de marteldood van Jacobus. Aan de achterkant van de zijpanelen zien we de legende van de losgemaakte gehangene. Olie op paneel, 1590-1610. centraal paneel, 210 x 175 cm; zijpanelen: 210 x 82 cm. (Georges, pl. 198-201; Europalia, cat. 371)

Zie ook: Dirk Aerts, De losgemaakte gehangene, in: *De Pelgrim*, nr. 78, 2004, pp. 5-15.

Frasnes-lez-Anvaing, Frasnes-lez-Buissenal, kerk Saint-Martin, neogotisch glasmaam met een afbeelding van Jacobus, door J.B. Capronnier, glas en lood, 1865-1871.

Frasnes-lez-Anvaing, Frasnes-lez-Buissenal, kerk Saint-Martin, predella (afbeelding van Christus en zijn apostelen) onder het zuidelijke zijaltaar, beschilderde eik, 22 x 205 cm, 1590-1600.

Frasnes-lez-Anvaing, Frasnes-lez-Buissenal, kerk Saint-Martin, zijkapel van Saint-Jacques, met op het altaar langs het centrale schilderij met Sint-Martinus links een beeld van Jacobus (hout, 104 cm hoog) en rechts van Sint-Christoffel. Het altaar is bekroond met alweer een beeld van Jacobus als pelgrim.

Frasnes-lez-Anvaing, Saint-Sauveur, kapel Saint-Georges, beeld van Jacobus als pelgrim met staf, reistas en boek, eik, 69 cm, 1490-1510. (Georges, pl. 32a)

Froidchapelle

Froidchapelle, Vergnies, kerk Saint-Martin, balkzool in het noordertransept met een afbeelding van Jacobus, eik, ca 30 cm hoog, 16de eeuw.

Gerpennes

Gerpennes, Loverval, kapel du Calvaire (Trieux des Haies), apostelbalk, dient nu als predella voor het altaar, met afbeelding van een zegenende Christus en de apostelen, hout, 27 x 140 cm, 1550-1600.

Ham-sur-Heure Nalinnes

Ham-sur-Heure, kerk Saint-Martin, gotische apostelbalk, eik, 75 x 430 cm, 1490-1533.

Hensies

Hensies, Thulin, kerk Saint-Martin, lambriëring met bustes van de apostelen in médaillons, eik, 324 cm hoog, 1767-1800.

Jacobalia in België

Honnelles

Honnelles, Athis, kerk Saint-Ursmer, ka-
zuifel, met een afbeelding van Jacobus en
andere apostelen, geborduurde zijde, 1550-
1610.

Le Roeulx

Le Roeulx, kapel van het hospice Saint-
Jacques, nu onderdeel van het Centre public
d'aide sociale. (CPAS, de tegenhanger van
ons OCMW). De kapel en het hospice date-
ren grotendeels van 1634. Het hospice werd
gesticht in 1203. Boven de ingangspoort van
het voormalige klooster is er een bas-reliëf
met een afbeelding van Jacobus met eronder
een brandend hart en het woord "Charitas"
(liefde).

Zie ook het artikel van Martin Kellens, Het
Sint-Jakobshospitaal van Le Roeulx, in : *De
Pilgrim*, nr. 65, 2001, p. 20-23.

Le Roeulx, kapel Saint-Jacques, gotisch

beeld van Jacobus als pelgrim, eik, 67 cm
hoog, 16de eeuw.

Le Roeulx, kapel Saint-Jacques, neogotisch
beeld van Jacobus als pelgrim, geschilderd
hout, 121 cm hoog, 1850-1900.

Lessines (Lessen)

Lessines, kerk Saint-Pierre, grafplaat van
Josse Le Cambier (+1464), met een afbeel-
ding van de H. Maagd tussen de schenkers
met links Jacobus met een pelgrimsstaf en
rechts de heilige Catharina van Alexandrië,
steen, gepolychromeerd, 120 x 100 cm.
(Georges, pl. 43)

Lessines, Deux-Acren, kerk Saint-Martin,
neogotische schildering op het koorgewelf,
met onder meer Jacobus onder een balda-
kijn, 1890-1900.

Merbes-le-Château

Merbes-le-Château, kerk Saint-Martin,
balkzool met een afbeelding van Jacobus,
gepolychromeerd hout, 1551-1575.

Mons (Bergen)

Mons, collegiale kerk Sainte-Waudru, kerk-
schat: beeld van Jacobus als pelgrim met een
schelp op zijn pelgrimstas, gepolychromeerd
eikenhout, 1380, 101 cm hoog. (Georges, pl.
27; Europalia, cat. 313)

Mons, collegiale kerk Sainte-Waudru, glas-
raam met voorstelling van de opdracht van
Jezus in de tempel, uitgevoerd door Eve
Claix in 1511-1512, geschonken door Jacques
de Croy, met een afbeelding van Jacobus
als apostel-pelgrim (midden rechts op het
glasraam). (Georges, pl. 62)

Mons, collegiale kerk Sainte-Waudru, re-
liekschrijn van de heilige Waldetrudis, met
ook een afbeelding van Jacobus, door Joseph
Wilmotte, messing, 103 x 146 x 43 cm, 1887.

Mons, collegiale kerk Sainte-Waudru,
kerkschat, getijdenboek van de familie
Mouscron-Vanden Brande, met een afbeel-
ding van Jacobus als pelgrim, inkt op perka-
ment, 14 x 10 cm, 16de eeuw.

*Sint-Jakob met schenkers op grafmonument
(Soignies, 15de eeuw)*

Mons, collegiale kerk Sainte-Waudru, grafmonument van Jaquemars Hannekars, met centraal een piëta en Jacobus links achter de schenker, steen, 103 x 145 cm, 1424.

Mons, collegiale kerk Sainte-Waudru, kerk-schat (voorheen in het Musée Chanoine Puissant), beeld van Jacobus met staf, reistas, boek en schelp op zijn breedgerande hoed. Gepolychromeerd eikenhout, eind 15de eeuw, 49 cm hoog. (Georges, pl. 42a; Europalia, cat. 318)

Restaurant "La Coquille Saint-Jacques"

Mons, kerk Sainte-Elisabeth, koorkap met een afbeelding van Jacobus, zijde en gouddraad, 1891-1910.

Mons, kerk Saint-Nicolas (Notre-Dame de Messine), lambrisering met bustes van de apostelen in een médaillon, eik 365 cm hoog, 1767-1800.

Mons, kerk Saint-Nicolas, antependium met een afbeelding van Jacobus, fluweel en zijde, 86 x 206 cm, 1591-1610.

Mons, oud klooster van de zwartzusters (nu: universitaire faculteiten FUCAM), kazuifel met een afbeelding van Jacobus, zijde en fluweel, 1490-1510.

Mons, Boussu, kerk Saint-Géry, grafmonument van André de Lyandel.

Mons, Boussu, kerk Saint-Géry, balkzool met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, 1590-1600.

Mons, Havré, kerk Saint-Nicolas, kruisbeeld met twee pelgrims aan de voet van het kruis. Gedeeltelijk gelakt hout, met oplegwerk en figuren in zilver, 81 cm hoog. (Europalia, cat. 124)

Mons, Havré, kerk Saint-Nicolas, kapel Saint-Pierre et Notre-Dame du Pilier: schilderij van O.-L.-Vrouw op de pilaar, vereerd door een pelgrim, 17de eeuw. (Europalia, cat. 570)

Mons, Havré, neoromaanse kapel Saint-Jacques de Beaulieu, lambrisering met beeld van Jacobus rechts bovenaan, eik, 1700-1710.

Mons, Saint-Symphorien, reliekschrijn van de heilige Symphorinus, met een afbeelding

van Jacobus als pelgrim, tegen een achtergrond bezaaid met schelpen. Eikenhouten kistje, beslagen met verguld koper, messing en email; 41 x 65 x 25 cm, ca 1160, hersteld ca 1250-1300. (Georges, pl. 22a; Europalia, cat. 312)

Morlanwelz

Morlanwelz, Mariemont, koninklijk museum van Mariemont, inv. P. 179; beeld van Jacobus als pelgrim met een gekromde staf, messing, 19 cm hoog, 15de eeuw. (Georges, pl. 49; Europalia, cat. 316)

Mouscron (Moeskroen)

Mouscron, kerk Sainte-Famille (Le Tuquet), hoofdaltaar met een retabel met alle apostelen in een neogotische nis, door Joseph Lelan, eik, steen en marmer, 157 x 120 cm, 1906.

Mouscron, kerk Saint-Barthélemy, neogotisch glasraam met een afbeelding van Jacobus, door Charles van Crombrughe, 1873.

Quaregnon

Quaregnon, kerk Saint-Quentin (nieuwe kerk), kelk met een afbeelding van Jacobus op de voet, zilver, 26 cm hoog, 1641-1643.

Quévy

Quévy, Bougnies, kerk Saint-Martin, balkzool met een afbeelding van Jacobus, eik, 30 cm hoog, 1590-1600.

Saint-Ghislain

Saint-Ghislain, klooster van de Soeurs de la Charité de Jésus et de Marie, schilderij met Jacobus als pelgrim, in een reeks van de twaalf apostelen, door Gerard Seghers, olie op doek, 125 x 92 cm, 1625-1630.

Silly

Bassilly, kerk Sainte-Vierge: lambrisering met een afbeelding van de twaalf apostelen in een médaillon, hout, verguld, 285 cm hoog, 1790-1800.

Jacobalia in België

Soignies (Zinnik)

Soignies, oud kerkhof, afbeelding van Jacobus met schenkers op een grafmonument, 15de eeuw. (Georges, pl. 41)

Soignies, kerk Saint-Vincent, reliekschrijn van de heilige Landry, met aan de binnenkant een afbeelding van de apostelen, hout, verguld, 88 x 120 x 60 cm, 1667-1710.

Soignies, kerk Saint-Vincent, dalmatiek met afbeeldingen van de apostelen, fluweel en zijde, 1490-1500.

Soignies, kerk Saint-Vincent, beeld van Jacobus als pelgrim, beschilderd hout, 220 cm hoog, 1676-1733.

Soignies, kerk Saint-Vincent, doksaal, met een beeld van Jacobus als pelgrim, marmer, 123 cm hoog, 1635.

Soignies, kerk Saint-Vincent, koorgestoelte door Jacques Laurent met een afbeelding van Jacobus en andere heiligen in de lambrisering, eik, 1676.

Thuin

Thuin, kerk Notre-Dame (Ville-Basse), grafmonument met een afbeelding van Jacobus en Petrus, steen, 150 x 84 cm, 1600.

Thuin, Lobbes, kerk Saint-Ursmer, dalmatiek met een afbeelding van Jacobus en andere heiligen, fluweel en zijde, 1550-1600.

Tintigny

Tintigny, kerk Assomption, beeld van Jacobus als pelgrim, hout, gepolychromeerd, 84 cm hoog, 1736.

Tournai (Doornik)

Tournai, kapel Notre-Dame de Grâce, beeldengroep: Sint-Jacobus geneest een lamme. Hout, gedeeltelijk gepolychromeerd, 104 cm hoog, 1690-1800. (Europalia, cat. 395)

Tournai, kerk Saint-Jacques, chrismatorium in de vorm van een schrijn, versierd met pelgrimsattributen, zilver, 16 x 15 cm, ca 1635. (Europalia, cat. 558)

Tournai, kerk Saint-Jacques, hoofdaltaar met een gebeeldhouwd retabel, ontworpen

door architect Jean Baptiste Bethune, met afbeeldingen uit het leven van Christus en van Jacobus de Meerdere, ca 1870, hout, steen en messing.

Tournai, kerk Saint-Jacques, neogotisch zijaltaar met een afbeelding van de roeping van Jacobus en Johannes en van de marteldood van Jacobus, ca 1870, marmer en gepolychromeerd hout.

Tournai, kerk Saint-Jacques, muurschildering van de apostelen, elk onder een drielobbig neogotische spitsboog, waaronder ook Jacobus met een zwaard als attribuut, olie op steen, 1890-1900.

Tournai, kerk Saint-Jacques, grafplaat van Jacques d'Avesnes, met een afbeelding van Jacobus de Meerdere en de heilige Catharina, steen, 1404, 115 cm hoog en 110 cm breed.

Tournai, kerk Saint-Jacques, grafmonument van Jacques Taintegnier, met een afbeelding van Jacobus, Johannes en O.-L.-Vrouw met kind, steen, 1408.

Tournai, kerk Saint-Jacques, beeld van Jacobus als pelgrim, gepolychromeerd hout, 1779, 120 cm.

Tournai, kerk Saint-Jean-Baptiste, koorkap, met afbeelding van de heiligen Augustinus, Theresia van Avila, Clara van Assisi en Jacobus, geweven en geborduurde zijde, 17de eeuw.

Tournai, kerk Saint-Jean-Baptiste, dalmatiek, met een afbeelding van Jacobus, Theresia van Avila en Adrianus van Nicomedia, geweven en geborduurde zijde, 17de eeuw.

Tournai, kathedraal, oostelijk portaal van de kerk met een afbeelding van de apostel Jacobus de Meerdere, kalksteen, ca 1526.

Tournai, kathedraal, schatkamer, ivoren reliekenkoffertje met afbeeldingen van de apostelen, waaronder Jacobus, ivoor en hout, 11de eeuw, 11 x 21 x 13 cm. (Georges, pl. 15)

Tournai, kathedraal, reliekschrijn van de heilige Eleutherius met in detail een afbeelding van Jacobus zittend in een drielobbige nis, met een zwaard op zijn schoot, 1247, hout, zilver, koper en email, 110 x 137 x 70 cm. (Georges, pl. 17)

Jacobalia in België

Tournai, kathedraal, grafmonument van Jean Cotrel, met een afbeelding van Christus als rechter tussen de apostelen Petrus, Jacobus en Johannes, en Johannes de Doper, ca 1380-1400, steen, 118 x 236 cm.

Tournai, kathedraal, grafmonument van Eustache Saveris, met afbeeldingen van de heiligen Jacobus en Catharina, steen, 1426, 112 x 150 cm.

Tournai, kathedraal, kazuifel met een afbeelding van verscheidene apostelen, waaronder Jacobus, fluweel en zijde met goudbrokaat, ca 1490-1510.

Tournai, kathedraal, dalmatiek afkomstig van de voormalige abdij Saint-Martin, met afbeeldingen van Jacobus en andere heiligen, zijde en gouddraad, 1633-1634.

Tournai, Séminaire épiscopal, handschriftmisaal met miniaturen van de meester van Ushaw, met onder meer een afbeelding van Jacobus als pelgrim, verf en inkt op perkament, 1400-1410, 27 x 17 cm.

Tournai, kerk Sainte-Madeleine, votiefmonument van de familie Clermés, met een afbeelding van Jacobus als pelgrim achter zijn beschermeling, steen, 15de eeuw. (Georges, pl. 47)

Tournai, Bibliothèque de la Ville, altaar in Louis XIV-stijl, met een afbeelding van het Lam Gods en Jacobus als pelgrim, beschilderd hout, 18de eeuw.

Tournai, Bibliothèque de la Ville, Ms. 3: cartularium van het voormalige Sint-Jakobsgasthuis, met talloze prachtige miniaturen van scènes uit de legenden van Jacobus. (Georges, pl. 181a en 202) Zie ook Mia Voordeckers, Het cartularium van het Sint-Jakobshospitaal van Doornik, in: *De Pelgrim*, nr. 73, 2003, p. 11-14.

Tournai, huis in de Rue Dame Odile, basreliëf met een afbeelding van Jacobus als pelgrim, steen, 17de eeuw.

Tournai, Celles, kerk Saint-Christophe, grafplaat van Jacques Ghos, met een afbeelding van Jacobus, steen, 80 x 80 cm, 1609.

Tournai, Mont-Saint-Aubert, kerk Saint-

Jacobus met een zwaard op zijn schoot, detail van een reliekschrijn van de heilige Eleutherius, 1247 (Tournai, kathedraal)

Aubert, beeld van Jacobus als apostel-pelgrim, gepolychromeerd hout, 59 cm hoog, 1867-1900. De reeks van twaalf apostelbeelden werd in 1963 aangekocht van de pastoor van Flémalle (Luik).

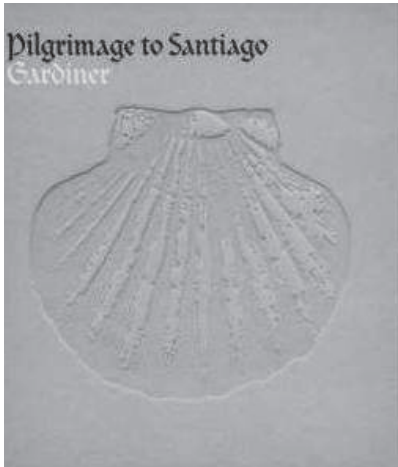
Tournai, Templeuve, kerk Saint-Etienne, grafplaat van Jacques Pottier, met een afbeelding van Jacobus, messing, 117 x 45 cm, 1604.

Martin Kellens

Jacobalia in België

PILGRIMAGE TO SANTIAGO

Ook in de wereld van de muziek blijft de Camino voor inspiratie zorgen.

In De Singel in Antwerpen vond de Belgische creatie plaats van *Path of miracles* door het Britse kamerkoor Tenebrae o.l.v. Nigel Short. Dit koor is bekend door zijn combinaties van renaissancemuziek met hedendaagse muziek. In opdracht van Tenebrae schreef de jonge Britse componist Joby Talbot (°1971) dit werk gebaseerd op de pelgrimstocht naar Santiago. Het libretto is van Robert Dickinson die persoonlijke beschouwingen combineert met bestaande middeleeuwse teksten hoofdzakelijk uit de codex Calixtinus ook gekend als het *Liber Sancti Jacobi*. Tenebrae bracht

hieruit drie koren naast motetten van Tomás Luis de Victoria, Alonso Lobo en Francisco Guerrero.

Amper bekomen van deze verrassing kwam ons de CD *Pilgrimage to Santiago* onder ogen, van The Monteverdi Choir o.l.v. John Eliot Gardiner. Ook hier weer de codex Calixtinus naast het Libre Vermell de Montserrat en verder werk van acht groten uit de 15de en 16de eeuw.

In een boeiende inleiding geeft de dirigent tekst en uitleg bij zijn project en legt uit wat hem bezielde. Hij vergelijkt de haastige toerist van vandaag met een pelgrim als het gaat over het bezoeken van de vele abdijen, priorijen en kathedralen uitgestrooid over Zuid-Frankrijk en Noord-Spanje:

“Middeleeuwse mannen en vrouwen hadden de tijd om op te gaan in iets, om zich te laten verrukken. Waarschijnlijk waren ze meer tevreden van te leven in het heden zonder steeds de klok of de zandloper in ’t oog te houden maar eerder met beide ogen gericht op wat er aan de orde was. Onze eigen ervaring met deze trillende gebouwen wordt meestal minder energiek als de erfgoedindustrie ze ons voorknauwt. Tenzij er opnieuw muziek weerklinkt. Muziek heeft de kracht om deze gebouwen opnieuw te doen gloeien, om de batterijen, leeggelopen door overmatig gebruik, als nieuw op te laden.

Jacobus op muziek

Voor sommigen kan deze ervaring een vervangmiddel zijn voor verloren piëteit of het intense geloof van vroegere pelgrims. Voor anderen kan het een feest worden voor het oor en het oog en een geestelijke verfrissing van een zeldzame soort in deze wereld van namaak en kopies.”

Vele van de projecten van het Monteverdikoer begonnen met een ontmoeting tussen muziek en historische architectuur. Zoals met de Monteverdivespers in Cremona, Mantua en Venetië, met de Bachcantates doorheen gans Saksen en met de motetten van Brückner in St.-Florian.

Voor de veertigste verjaardag van het koor werd de camino uitgekozen. Met als vertrekpunt Aubrac en voorts de weg over Conques en Rodez, kon het project al snel niet meer stuk.

Overall werd er gezongen: doorheen Aragón, Navarra, Rioja, Castilla y León tot Galicië en uiteindelijk in Compostela zelf. Daarbij werd uit verschillende bronnen geput want we vergeten soms wel eens dat pelgrims uit heel Europa kwamen, niet alleen met hun eigen taal en gewoonten maar ook met hun eigen muziek. De codex Calixtinus vertelt: “Het is een bron van verbazing en vreugde de pelgrimskoren te horen rondom het venerabele altaar van Sint-Jakob: Teutonen aan de ene kant, Franken aan de andere kant en in een volgende hoek weer Italianen. Sommigen spelen op de citer, anderen op de lier en trommels, fluiten, flageolets, trompetten, harpen, vedels, Britse of Welshe crwth's enz.”

De cd begint niet zomaar met het bekende *Dum pater familias*, want dat was eerst en vooral een lied om de pelgrims langs de weg moed te geven, en vervolgt met *O virgo splendens* uit het Libre Vermell de Montserrat. Nadien rijgen de pareltjes zich aan mekaar: Cristobal de Morales, Palestrina, Guillaume Dufay, Tomás Luis de Victoria, Jean Mouton, Clemens non Papa en Orlandus Lassus. Voor liefhebbers van het genre een aanrader.

Monteverdi Productions Ltd, Londen, www.solideigloria.co.uk

Hugo Morael

BEDEVAARTEN NAAR SINT-JOZEF

De godsvrucht tot den H. Jozef moet den mensch dierbaar zijn op ieder tijdstip van zijn leven. Deze zin is de eerste van het voorwoord in het Handboekje van de Godsvrucht tot Sint Jozef uit 1941. Verder wordt bij het boekje vermeld: Ten gebruike der leden van het Genootschap van den Gedurigen Eeredienst van Sint Jozef 16, St Antoniusberg, Leuven. Hierin wordt de godsvrucht tot de H. Jozef aan de eerste communicanten aanbevolen maar vooral aan de jongelingen. Reden: de jongelingen zullen van den H. Jozef de overwinning verkrijgen in den strijd tegen het kwaad.

Hoewel er weinig over Jozefs leven gekend is - hij wordt als voedstervader van Jezus en als timmerman in het kindsheidevangelië vermeld - is hij toch al eeuwen door velen vereerd en worden talrijke gunsten aan zijn tussenkomst toegeschreven. Hij stamt uit het geslacht van David maar verder is er over hem niets gekend. In latere legendes heeft de fantasie er veel aan toegevoegd. Zijn feest wordt op 19 maart gevierd. Paus Leo XIII wees de maand maart aan als de Jozefmaand. En Pius XII riep 1 mei als feest van Sint-Jozef-arbeider uit.

Aan verkregen gunsten door de voorspraak van de H. Jozef, geen gebrek. Zo wordt reeds in 1637 de genezing van een Antwerpse augustijnzuster, Elisabeth Sillevoort, aan de tussenkomst van Sint-Jozef toegeschreven. Ze zou aan een ongeneeslijke kwaal hebben geleden. Maar nadat ze een koordje ter ere van Sint-Jozef had laten wijden vooraleer het rond haar middel te dragen, genas ze. Dit wonderbare feit werd toen door een 'kettersch' (sic) dokter bevestigd en door de kerk erkend.

De cultus van Sint-Jozef werd verder door pausen gestimuleerd. In een rescript van 20 januari 1856 keurde Pius IX de oefeningen van 'de Gedurigen Eeredienst' goed en verbond hieraan aflaten. Op 5 juli 1861 herbevestigde Pius IX in een breve de door hem in 1856 toegestane aflaten. Paus Leo XIII promootte in zijn wereldbrief *Quamquam pluries* van 15 augustus 1889 de verering van Jezus' voedstervader. Hij schreef in deze wereldbrief voor, elke dag van de oktobermaand na de rozenkrans, een gebed ter ere van Sint-Jozef, patroon van de katholieke kerk te bidden. Aan het bidden van dat gebed waren aflaten verbonden. Zeven jaren aflat als het gebed tijdens de oktobermaand na het bidden van de rozenkrans zou volgen. Voor het bidden op andere tijdstippen kreeg je maar drie jaren aflat.

ITE AD JOSEPH

Zowel Vlaanderen als Nederland heeft een pelgrimsoord ter ere van Sint-Jozef. In Vlaanderen is dat in Leuven en in Nederland in Smakt. In hun boek *101 Bedevaartplaatsen in Nederland* geven de auteurs Peter Jan Margy en Charles Caspers vijf criteria waaraan een bepaalde plek moet voldoen om een bedevaartsoord te kunnen zijn. Ten eerste moet er een specifieke heilige locatie of ruimte zijn. Als tweede criterium vermelden de auteurs dat de bezoekers vanuit een religieuze motivatie hun devotie moeten komen getuigen. Als criterium nummer drie geldt het voorhanden zijn van een bepaald cultusobject. Ten vierde moet er een langdurige traditie zijn en als laatste vereiste moeten de bezoekers een minimumafstand afleggen om de 'heilige' plek te bereiken. Als minimumafstand volstaat 5 km. Leuven in Vlaanderen en Smakt in Nederland beantwoorden aan deze vijf voorwaarden.

LEUVEN

In het begin van het nieuwe kalenderjaar hangt er in haast elke parochiekerk en openbare kapel een affiche waarvan de tekst oproept om het heiligdom van Sint-Jozef te Leuven in de maanden maart en april te bezoeken. Het is een bedevaart naar het kerkje van de paters van de Heilige Harten op de Sint-Antoniusherg aldaar. Deze paters worden meestal picpussen genoemd naar de Rue Picpus in Parijs waar een klooster van deze congregatie is gevestigd. In dat Leuven's klooster aan de Sint-Antoniusherg trad Jozef De Veuster in en ontving er de naam Damiaan.

De bedevaart naar Leuven kreeg omstreeks 1890 zijn volle betekenis. In 1889 stierf Pater Damiaan op het eiland Molokaï en om zijn werk niet te laten verloren gaan, richtte pater Maurice Raepsaet het Apostelwerk van Pater Damiaan op. Sint-Jozef werd er de bijzondere beschermer van. Jaar na jaar trok het kerkje op de Sint-Antoniusherg meer en meer gelovigen aan en groeide het uit tot een bedevaartplaats. Sint-Jozef was immers niet gierig in het verlenen van gunsten aan hen die zijn voorspraak vroegen. Toen in

Pelgrimsoorden

1900 de genezing van een dame uit Brussel door de voorspraak van de H. Jozef bekend raakte, was deze genezing aanleiding tot spontane bedevaarten naar het Leuvens heiligdom. Vanaf toen vonden de picpussen dat de tijd om bedevaarten te organiseren was aangebroken. Alle parochies werden benaderd en met succes. Elke dag van de maanden maart en april stroomden pelgrims naar Sint-Jozef te Leuven. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden de bedevaarten zo goed als stilgelegd. Maar onmiddellijk daarna was er een herleving. Tijdens de Tweede Wereldoorlog lag het bedevaartgebeuren opnieuw zo goed als stil. Maar opnieuw werd het na de oorlog hervat.

Bij dit pelgrimsgebeuren kan je niet om het inmiddels te Leuven opgerichte 'Genootschap van den Gedurigen Eeredienst en het Apostelwerk van P. Damiaan' heen. In 1941 kostte het lidmaatschap ervan jaarlijks twee frank. Dit lidmaatschap betekende voor de leden natuurlijk allerlei voordelen voor hun zielenheil en de jaarlijkse bijdragen werden uitsluitend benut voor de opvoeding 'van de Missieknappen der drie Apostolieke Scholen' (sic).

Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de bedevaarders veelal met speciale treinen naar Leuven waar ze door een picpus aan het station werden afgehaald om daarna met z'n allen zingend langs de Diestse straat naar het heiligdom te stappen. De groep zong het bekende 'Nederig stille timmerman' maar evengoed 'Te Lourdes op de bergen' en andere stichtende liederen. In Leuven kregen deze vrome lui de bijnaam 'de Jefkes'.

De laatste jaren komen de bedevaarders niet meer met speciale treinen maar met bussen naar Leuven. Deze bedevaarders bezoeken er tevens het graf van pater Damiaan maar Sint-Jozef blijft de hoofdrol spelen.

SMAKT

In zijn werk *Bedevaartenroute* met als ondertitel *Op de fiets van Egmond naar Echternach*, beschrijft Bert Sitters een route van 727 km langs bedevaartplaatsen in Nederland, België en Luxemburg. De route begint in Egmond waar Sint-Willibrord in 690 aan land zou zijn gekomen en eindigt in Echternach waar Willibrord begraven ligt. 79 bedevaartplaatsen op deze route worden aangedaan.

De route loopt langs Smakt, met z'n tweehonderd inwoners het kleinste kerkdorp van de gemeente Venray in Nederlands Limburg en de enige bedevaartplaats in Nederland waar Sint-Jozef, patroon van een zalige dood en van het christelijk huisgezin, wordt vereerd. In 1699 werd er een kapel ter ere van Sint-Jozef opgericht. Over de Sint-Jozefverering in Smakt is verder in de periode 1699-1880 niet veel geweten behalve dat zijn feest er werd gevierd en bedevaarders van elders hiervoor naar Smakt afzakten. De bedevaart kwam pas na 1889 goed op gang maar reeds vroeger moet deze kapel uit 1699 pelgrims hebben aangetrokken. De kapel is een onderdeel van een kloostercomplex van de ongeschoeide karmelieten.

Als patroon van het christelijk huisgezin werd de H. Jozef door jongeren tijdens hun verloving aangeropen. Volgens oud gebruik mochten verloofden in Noord-Limburg en Oost-Brabant elkaar tijdens de vastentijd niet ontmoeten. Maar, ook hier bevestigde de uitzondering de regel. Alleen een bedevaartreis 's zondags van halfvasten naar Smakt was toegelaten. Bij hun thuiskomst werd gevraagd of Sint-Jozef 'geknipt' had. Op die manier zou de heilige zijn goedkeuring aan de trouwplannen betuigd hebben. Voor de jonge mannen uit Smakt was de kapel en haar omgeving een van de weinige gelegenheden om een meisje van buiten Smakt te ontmoeten. Smakt werd dan ook schertsend 'de vrolliemarkt' (vrouwenmarkt) genoemd.

Bedevaarders op weg naar Sint-Jozef te Leuven

De bloei van het bedevaartgebeuren in Smakt is aan rector Cremers te danken. Het *Venloosch Weekblad* blokletterde in 1887 dat ongeveer duizend bedevaarders Smakt bezochten. Zoals te Leuven gebeurde, richtte rector Cremers in 1899 de 'Broederschap ter ere van de H. Jozef' op. Hoofddoel van de broederschap: door gezamenlijke gebeden en goede werken de H. Jozef op een bijzonder wijze vereren. De broederschap bestond tot in 1960.

Thans is er heel wat veranderd. Smakt telt minder bedevaarders maar blijft een populair gebedsoord. Bovendien ligt Smakt aan het Pieterpad, de wandelroute van Pieterburen naar Sint-Pieter te Maastricht. Ook de paters karmelieten zijn er niet meer. Maar de hoogtepunten van weleer, zoals de maand maart met het feest van de heilige, blijven.

Literatuur

Handboekje van de Godsvrucht tot Sint Jozef. Leuven, 1941, 64 p.

De Gedurige Eeredienst van den Heiligen Jozef, april 1937.

Bert Sitters, *Bedevaartenroute, Op de fiets van Egmond naar Echternach.* Rijswijk, Elmar, 2002, 230 p.

Peter Jan Margry en Charles Caspers, *101 Bedevaartplaatsen in Nederland.* Amsterdam, Bakker, 2008.

Mia Voordeckers

Pelgrimsoorden

DE PELGRIMSMARS VAN ARC-AINIÈRES

*Opgedragen aan Gunter Bauweraerts,
doedelzakspeler te Nieuwmoer/Kalmthout
(2 april 1953 - 10 juli 2008)*

Op de viering van het feest van Sint-Jakob, die door ons Genootschap werd georganiseerd op 25 juli 11. in de St.-Jakobskerk te Borsbeek, klonk op doedelzak met orgelbegeleiding een melodietje genaamd *Pelgrimsmars van Arc-Ainières*. Waar komt dit wijsje vandaan en waarom wordt het *Pelgrimsmars* genoemd?

De belangrijkste bron op onze zoektocht is het standaardwerk *De Doedelzak* van Hubert Boone (1). Daarin gaat deze eminente musicoloog op zoek naar alle sporen van de doedelzak in de Lage Landen, van benamingen tot de verschillende vormen van het instrument, van de laatst bekende doedelzakspelers tot de laatst nog gekende melodietjes.

In Arc-Ainières werden vier wijsjes genoteerd, onze pelgrimsmars samen met twee polka's en een rondedans. Daar sprak men niet van doedelzak of *cornemuse* maar van een *muchosa*, duidelijk een verbastering van *muse au sac*. De spelers (*muchards*) van Arc-Ainières begeleidden jaarlijks de bedevaart naar Bon Secours en naar Oostakker en daarbij speelden ze de 'pelgrimsmars', vandaar.

De doedelzak was in Henegouwen en meer bepaald in de streek van het Picardische dialectgebied het enige instrument dat, tot ongeveer 1830, de bals opluisterde voor het verdrongen werd door de fanfare-instrumenten zoals de klarinet, bugel en kornet.

De laatst bekende doedelzakspeler was de herder Alphonse Gheux (1850-1936) die in 1912 het doedelzakspel moest opgeven nadat zijn schalmei gebroken was en hij er geen hersteller voor kon vinden. In 1919 werden nog doedelzakspelers opgemerkt bij de jaarlijkse Fiertel in Ronse. Toen werd het stil voor een periode van ongeveer 30 jaar want pas in 1950 werden de eerste nieuwe instrumenten gebouwd als nauwkeurige copïes van de modellen die in het instrumentenmuseum in Brussel bewaard worden.

HET OUDE ARC-AINIÈRES GEEFT OPNIEUW DE TOON AAN

Niemand minder dan de achterkleindochter van Alphonse Gheux blies opnieuw leven in de doedelzaktraditie van haar streek door in 2000, n.a.v. de 150ste geboortedag van haar overgrootvader, een muziekfestival te organiseren dat intussen zijn 8ste uitgave kende en een vaste plaats heeft ingenomen tussen de kleinschalige folkfestivals.

DE LINDE VAN ARC-AINIÈRES, TOEVAL?

Op het kerkhofje van Arc-Ainières waar Alphonse Gheux begraven ligt stond de op een na grootste boom van België, na de eik van Liernu. Met zijn omtrek van 9,12 m was deze winterlinde (*Tilia cordata*) die ooit deel uitmaakte van een lindendreef, veruit de dikste boom van België. Hij maakte het kleine kerkje en het kerkhof eromheen tot een magische plek. De storm die op 11 mei 2007 over ons land raasde deed hem na 480 jaar sneuvelen. Specialisten beweren dat het gebruik van pesticiden in zijn directe omgeving hem geen goed heeft gedaan...

DE ROEP NAAR HET AUTHENTIEKE.

Net zoals de heropleving van de Jakobstraditie in Vlaanderen sinds ongeveer 30 jaar is ook de doedelzak aan een nieuw leven toe. Waar voorheen slechts spelers in de Schotse traditie actief waren worden er nu doedelzakleraren in de Brabantse traditie opgeleid aan het Lemmensinstituut te Leuven. In verschillende muziek-academies in Vlaanderen kan men na de studie notenleer kiezen voor doedelzak als een volwaardig instrument. Op Nekka 2006 in het Antwerpse Sportpaleis trad een groep van 140 spelers op, in leeftijd variërend van 6 tot 76 jaar. Het aantal doedelzakspelers in Vlaanderen wordt vandaag geraamd op vijfhonderd.

(1) Hubert Boone, *De doedelzak*, Brussel, La Renaissance du Livre, (De volksmuziekinstrumenten in België en Nederland), 1983.

Meer info op: <http://www.folkroddels.be/artikels/33423.html>, <http://users.telenet.be/sequoiadendron/arcainieres.html>
<http://www.sonart.be/?cat=12>

Hans Mooyduyn

Alphonse Gheux (1850-1936) omstreeks 1885 tijdens de Fiertel van Ronse.

TESTAMENT VAN EEN PELGRIM

Iedereen die voor langere tijd op weg gaat begint tijdens die tocht vroeg of laat na te denken. Maar wie denkt er nu aan voor de vijfde maal naar Santiago te stappen? Bij ons zeggen ze: daar is werk aan. En toch ben ik weer eens gestart, zonder veel na te denken, gewoon omdat de benen jeukten. Als alibi heb ik nu als vertrekpunt Lourdes – dit jaar de jubileumviering van de verschijningen – met daarenboven een onvervangbare gids in de persoon van Maria (mijn 'keppe' (liefste) heet officieel ook zo) en Santiago was weer eens twee jaar geleden...

Daar stond ik dan op 15/04/08 in Lourdes, midden de massa bedevaarders – o.a. 8000 Montfortanen – goed weer, dat wel, maar alle goedkope slaappleaatsen waren ingepalmd. Het zijn toch drie mooie dagen geworden. Je beseft dat je zoveel meedraagt in de rugzak: vragen, intenties en namen die je bent vergeten; je kan niet anders dan het toe te vertrouwen. Starten maar en geloven in de goede afloop. Een Parisienne, nu in Lourdes wonende, die zelf een paar maal de camino stapte, heeft mij een door de Clarissen handgemaakte rozenkrans meegegeven. Joeps, ik ben zozegzegd voldoende bevoorrad en de hint om er geen ordinaire voettocht van te maken mocht overduidelijk zijn.

Gezien ik alweer ongetraind de weg ga, die ik denk te moeten gaan, is Betharram - 15km - vandaag ver genoeg. Weet ik veel dat er mij de volgende morgen eerst 'n steile kruisweg en in totaal 30 km. te wachten staan, totdat ik in Arudy abbé Pierre ontmoet, die mij wel bij hem thuis 'n luxekamer, 'n avondmaal en pelgrimszegen geeft tijdens de eucharistie. De pelgrims aldaar zijn schaars, zeker zij die ook nog naar de mis gaan. Met als gevolg weer 'n aantal intenties bovenop.

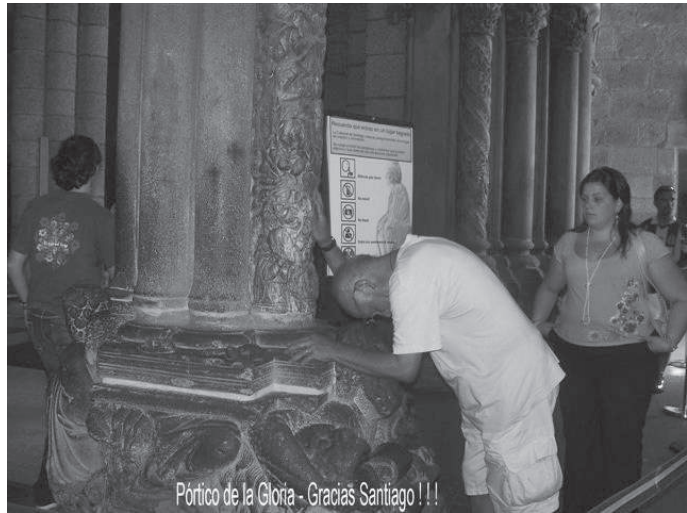
Abbé Pierre heeft mij gezegend en dat heb ik ondervonden: de regen, die mij één dag langer in Lourdes heeft gehouden, heeft mij tot in Santiago achtervolgd. Er waren niet alleen veel natte kleren, maar ook 'n serieuze verkoudheid die mij twee dagen heeft vastgehouden in Burgos. Statistisch gezien moet dit in vijf caminos toch eenmaal voorvallen. Mij hoor je niet klagen.

Van Lourdes tot Puente la Reina/Gares - vía Aragonesa - is de weg 'n zaligheid. Het Pyreneeën- voorjaarsweer hoort er blijkbaar bij. Maar er zijn

Pelgrims van vlees en bloed

net genoeg pelgrims om 's avonds niet alleen te zijn, overdag zingend, biddend, soms nattig op en neer te wandelen, maar heerlijk. Er is tijd genoeg om de albergue te bereiken en hier zijn nog geen toeristen. Maar vanaf Eunate (nabij Obanos/Puente la Reina) wist ik het wel: hier komt de meute. En ze waren er: vooral veel Duitsers. Deze hadden het boek gelezen van 'n tv-journalist* die de camino 'toeristisch' had beleefd; dus allen daarop af!

Tot León is de boodschap nu: vóór 15u in de albergue of 'n pension opzoeken. In Navarrete is reeds alles volzet om 14.30u (ook de alternatieven)! De laatkomers - er waren traantjes bij - hebben, dankzij de plaatselijke bevolking, nog onderdak gevonden bij bewoners in naburige dorpjes. De camino barst uit zijn voegen. Sommigen lezen nog wel over de traditionele bedevaartsroute, maar gedragen zich als toeristen; én, het mag niet teveel geld kosten. Voor deze mensen een goede raad: slaap in Grañón, maar 't is wel op de grond! Ze nemen bus, taxi, trein of autostop: alles wat bijdraagt om maar ter plekke te zijn, nog voor de anderen, is goed genoeg om naar Santiago te 'gaan'. Waarom vraagt men voor 'n overnachtingprijs van ongeveer € 5 nog geen 'broebelbad'? Gelukkig zijn er albergues die aan de bezwete kleren, of aan de modderschoenen zien wie gestapt heeft of niet. Propere 'pelgrims' moeten dan wachten tot *los caminantes* binnen zijn.

Het is niettemin noodzakelijk dat echte pelgrims de camino francés blijven bevolken. Ik heb er, gelukkig, heel wat gesproken, en ze tonen de anderen hoe het eigenlijk zou kunnen. Het weer aanvaarden ze zoals het gegeven wordt; de albergues bereiken ze dankbaar, want er is 'n warme douche, mogelijkheden om de was handmatig of machinaal te doen, meestal 'n hartelijke ontvangst en nieuwe contactmogelijkheden. Vermoeide of pijnlijke ledematen zijn niet aangenaam, maar normaal voor wie stappend zijn weg aflegt. We zijn een volk onderweg en ook dit eist nu en dan zijn tol. Als er dan toch iets minder goed loopt, zeggen ze: da's eigen aan de camino, wetende dat ze zelf niet perfect zijn. Een pelgrim dankt en de toerist eist.

Pelgrims van vlees en bloed

Er zijn er weinig die zomaar naar Santiago gaan. Zelfs de toeristen worden geconfronteerd met de pelgrims. Ze vragen waarom je niet aan 'nordic walking' doet, in plaats van die overjaarse pelgrimsstok, al dan niet met kalebas, mee te sleuren. Na de nodige uitleg kijken sommigen je toch meewarig aan, maar anderen hebben respect en schaffen zichzelf ook zo'n exemplaar aan. Ze volgen je ook naar de pelgrimszegen, op vele plaatsen na de mis van 200. Randgelovig, of soms helemaal werelds, men wil toch het Santiago gebeuren beleven. Hopelijk slaat de vonk nu en dan over.

De rozenkrans bidden onderweg; als je alleen stapt is dit een goede hulp om alle mensen die je achtergelaten hebt te gedenken. Tien jaar geleden kon men er niet naast kijken: ze waren in groep of alleen. Nu is er wat moed nodig, maar ik heb vele verwonderde mensen gezien die mij aanspraken: 'oh Rik (na 'n tijdje kent men veel namen) je hebt 'n rozenkrans! Bid je veel? Of zelfs: 'mag ik hem hebben? Gelukkig zat er 'n voorraadje, in Medjugorje aangeschaft, in de rugzak en heb ik daarmee 'n vijftal mensen kunnen gelukkig maken.

Denk nu niet dat pelgrims saaie gelovigen zijn. Integendeel, meestal zijn zij het die de boel op gang trekken, vragen om samen inkopen te doen en samen te eten (da's nog zeer goedkoop en lekker ook) en van drinken moet je hen ook niet veel leren! Vino tinto en cerveza zijn ook voor hen Spaanse basiswoorden. En, eenmaal men weet dat je meerdere malen de camino stapte, word je de oren afgezaagd naar waar de betere albergues, de winkels of zelfs de eucharistievieringen zijn. Maar als ze mij naar de uren van de bus vroegen was mijn standaard-antwoord: weet ik veel, ik ben pelgrim en geen toerist, ik heb daar geen gegevens over in mijn documentatie.

We zijn ondertussen via het ruïnedorp Foncebadón – vroeger totaal verlaten, nu zijn er drie albergues – boven op Cruz de Hierro gekomen, het bijna hoogste punt van de camino. Slechts enkelingen laten de steen achter, die men veronderstelt in de rugzak mee te dragen, een symbool voor de vragen, lasten en intenties die men van thuis uit meeneemt en hier in vertrouwen neerlegt. Nu neemt men foto's, kijkt wat rond en stapt verder. Het nochtans mooie weer vandaag nodigt weinigen uit even op het gras zittend te mijmeren over het waarom van deze queeste naar Santiago. Even verder houden ze wel halt bij de refugio van de zichzelf tempelier noemende Tomás: als je nadert luidt hij steevast de bel. Er valt te overnachten, maar als toilet moet de derde boom links gebruikt worden. Middeleeuwse toestanden en rareiteiten als toeristische attractie. Niettemin is naast koffie, thee en allerhande snuisterijen ook cerveza beschikbaar met de onvermijdelijke donativobus binnen handbereik.

Even verder in Sarría begint de Spaanse kermis. We zijn nu op zowat 115 km van Santiago. Officieel moet men maar 100 km stappen om het, naar Spaanse ogen, zo begeerde compostelanum te krijgen. Wie dit kan voorleg-

Pelgrims van vlees en bloed

gen heeft zowaar een bewijs van goed gedrag en zeden in handen, een deur die benoemingen vergemakkelijkt, men denkt misschien een echte apostel te zijn, m.a.w. bijna een kleinood. Santiago is voor velen zowaar een opportuniteit geworden, geen bedevaartweg meer.

Wie van ver komt voelt zich soms wat gek dat 1.000 km of nog veel meer wordt gestapt om datzelfde papiertje te krijgen. En als toemaatje zal de grote meerderheid er geen sikkepit van begrijpen, gezien dit document volledig in het Latijn is opgesteld; zelfs je voornaam moet eraan geloven. Ik ben van Rik herdoopt geweest

tot Richardum of Henricum, al naargelang de bedienaar van de pen van het ogenblik. Mij enerzijds een zorg, toch wel fier op deze papiertjes, maar de weg en de beleving van die weg naar Santiago zijn veel belangrijker.

Weten dat de camino geen marathon is en dat de beleving van de weg van binnenuit moet komen is 'n begin. Spijts mogelijke tegenslagen van het weer, lichamelijke mankementen toch blij en optimistisch blijven, eenvoudig verder doen. Zonder vooroordelen andere mensen, culturen durven tegemoet gaan; wie zich in zichzelf opsluit stapt ongelukkig verder. De ogen open blijven houden en genieten van het - soms eentonige - landschap en de aangeboden kunst onderweg. Alles wat ons vele dagen lang voor de ogen komt zien als een geschenk; misschien kan ik er iets uit leren. Trager leren leven, of noemt men dat nu onthaasten. Vooral ook niet vergeten Jakob (Santiago) als leidzman te nemen op de weg. Als bevoorrecht apostel is hij een betere gids dan de duurste routeplanner of moet ik GPS schrijven. En thuis gekomen ervaren dat ik verdorie moet herstarten, dat die dagenlange voettocht enkel een voorbereiding was op wat komen gaat. Een volk onderweg komt steeds weer thuis. Tabor is enkel dan een mooie ervaring als ze wordt doorgegeven.

Elke dag heb ik gestapt met het idee dat deze camino de laatste was. Naar het einde toe vertraagde mijn slenterend tempo tot 15 à 20 km per dag. Er was die tweespalt van genieten van de laatste dagen en het verlangen naar huis. Maar na de ontlading op de symbolische steen voor de kathedraal -blèren voor de vijfde keer - kon het dan wel niet vlug genoeg gaan. Met als resultaat: als God het wil gaan mijn vrouw en ik volgend jaar op autovakantie naar Santiago. Zo kan zij ook eens meemaken wat mij bezielt.

* Hape Kerkeling: *Ich bin da mal weg* (2.000.000 verkochte exemplaren)

Rik Ducatteuw

Pelgrims van vlees en bloed

LEVEN MET SANTIAGO

Etienne Van Wonterghem geeft de fakkel door

Voor de meeste van de duizenden nieuwe leden liep hun tocht naar Santiago onbewust over Beernem. Daar woont namelijk Etienne Van Wonterghem die verantwoordelijk was voor de ledenadministratie en de finances van het Genootschap. Etienne mag dan al onze man zijn van koele cijfers en administratie, hij is in de eerste plaats pelgrim gebleven, nu reeds een kleine dertig jaar lang. Vanaf dit voorjaar loopt de ledenadministratie via Marc Patrouille en eind dit jaar neemt Etienne ook afscheid als penningmeester. Hoog tijd dus voor een kennismaking met een van onze belangrijkste mensen achter de schermen

GODESCALC

De geschiedenis van de pelgrimage naar Santiago begint in de tiende eeuw, met de tocht van bisschop Godescalc uit Le Puy. Hij is de eerste bekende pelgrim die de Pyreneeën overstak om het graf van Sint-Jakob te bezoeken dat amper een eeuw voordien was ontdekt. Lang voordat de pelgrimstocht naar Santiago echt populair werd in Europa, want dat gebeurde pas in de twaalfde eeuw. Samen met zijn gezin fietste Etienne in 1980 een eerste keer naar Santiago, vijf jaar voor de stichting van ons Genootschap en ruim tien jaar voor de tocht naar Santiago in Spanje een hype werd. Hij kan dus met recht en reden één van de Godescalc-en van het Compostelagenootschap genoemd worden. Sint-Jakob zou hem sindsdien nooit meer loslaten, ook niet wanneer in 1986 zijn gezin getroffen werd door een drama. Op weg naar Santiago geraakten de Van Wonterghems in Navarrete betrokken bij een zwaar verkeersongeval, waarbij zijn echtgenote Alice De Craemer het leven liet. Met de steun van het pas opgerichte Genootschap werd in de kerkhofmuur van Navarrete een gedenkteken opgericht dat nog steeds de aandacht trekt van de pelgrims die er langs komen en intussen zowat het monument is geworden ter nagedachtenis van alle pelgrims die sinds de herontdekking van de camino op weg naar Santiago zijn omgekomen.

Enkele jaren later vinden we Etienne opnieuw op tocht, ditmaal te voet. In 1990 loopt hij via Vézelay en in 1992 via Le Puy. In die tijd bestonden nog nauwelijks beschrijvingen van deze routes. Daarom noteert Etienne onderweg zorgvuldig alle praktische informatie over de gevolgde route, de voorzieningen en de bezienswaardigheden. Deze notities worden in afleveringen gepubliceerd in *De Pelgrim*.

Bij benadering

Intussen ziet Etienne nog een veel grotere nood. Er stromen in die jaren steeds meer pelgrims toe op de camino en buiten de klassieke hotels bestaan er nauwelijks mogelijkheden om te overnachten. Onder impuls van priester José Ignacio Diaz duiken de eerste refugios op langs de camino. Het Engels genootschap zamelt geld in voor de bouw van een refugio in Rabanal. Etienne en Nelly Teirlinck, met wie hij

intussen is hertrouwd, melden zich aan om als eerste vrijwilligers te gaan instaan voor de opvang van de pelgrims aldaar. Dat was in juni en juli 1991. Ze leggen daarmee de basis van de hospitalerowerking van het Genootschap, die thans dank zij de inzet van Miet Van Duyse en een groep enthousiaste vrijwilligers, een belangrijk onderdeel is geworden van ons Genootschap.

SHERRY

In de beginjaren van onze vereniging bestond het bestuur slechts uit een kleine groep, waarin vooral Pater Mondelaers een bijna tomeloze energie aan de dag legde. Met het stijgend succes van onze vereniging was dit echter nauwelijks meer vol te houden. In 1991 werd een stuurgroep opgericht met de bedoeling om meer leden aan te trekken die zich actief wilden inzetten voor de vereniging. Etienne trad als een van de eersten toe. Hij is sindsdien in het bestuur gebleven.

In een vereniging is het normaal dat ieder bestuurslid zijn eigen aandachtspunten heeft. Bij Etienne - en later ook bij Nelly, toen ook zij tot het bestuur toetrad - was dat zonder twijfel het lot van de pelgrim, met al zijn grote en kleine zorgen. Vanaf 1992 verzorgde Etienne in *De Pelgrim* een rubriek *Pelgrimsnieuws* waarin hij telkens de meest recente praktische informatie voor de vertrekkende pelgrim samenbracht. In deze rubriek riep hij de lezers regelmatig op hun bevindingen aan de redactie door te sturen om op die manier weer andere leden te helpen.

De visie van Etienne op het genootschap is er ongetwijfeld een van 'voor pelgrims, door pelgrims'. In die leuze zitten twee gedachten: het genootschap als een grote groep pelgrims die elkaar helpen, en: om te weten wat pelgrims nodig hebben, moet je zelf pelgrim geweest zijn. Vanuit deze inspiratie heeft Etienne zich dag aan dag voor het Genootschap ingezet.

Bij benadering

Daarbij hoorden ook heel wat klussen, zoals het verzenden van *De Pelgrim*. Dat was in de jaren negentig echte huisvlijt. De nummers kregen een bandje om, met een adresetiket en een postzegel. Voor het kleven van de postzegels bestond een truukje: je moest die goed nat maken en even laten weken. Daarna kleven en het nummer even onder je bil steken. Dat gebeurde aanvankelijk in de Sint-Andriesabdij. Later verhuisde men naar het huis van Etienne in Beernem, wat veel interessanter was. Etienne heeft namelijk een ruime werkkamer en haalt dagelijks om elf uur zijn fles sherry boven.

Een belangrijk initiatief van Etienne was zonder twijfel zijn gids met de voorzieningen voor de pelgrim langs de Camino, waarvan de eerste uitgave verscheen in 1993. Een pelgrim

let op zijn gewicht en daarom bedacht Etienne een tabel waarin hij elke halteplaats opnam waar de pelgrim terecht kon voor voedsel, drank en onderdak, plus de afstanden (reeds afgelegd en nog te doen) en de hoogte. Het was een schitterend idee, dat vele pelgrims heeft geholpen. Telkens hij een nieuwe tocht maakte, zorgde Etienne voor een nieuwe bijgewerkte lijst, die met het stijgend succes van de camino, uiteraard steeds langer werd.

In 2001 zette Etienne een nieuwe stap in zijn engagement voor onze vereniging. Eerst nam hij de ledenadministratie over van onze nestor Fernand Dendooven, die reeds sinds 1985 in ons bestuur zat, en later ook de boekhouding. Etienne schakelde bij deze taken als eerste de computer in. Maar toch: elk jaar tweeduizend lidkaarten invullen en versturen, vier nummers van *De Pelgrim* verzendklaar maken: het blijft een grote klus.

ULTREYA

Etienne is erin geslaagd om die taken uit te voeren omdat hij kon rekenen op een groep van familieleden en vrienden die net als hij in de ban zijn geraakt van Santiago. Dat is op zo'n spontane wijze gegroeid, dat het bijna een mirakel te noemen is. Er is vooreerst Nelly die een al even grote fan van Santiago is als Etienne zelf en altijd met veel toewijding de handen heeft uitgestoken bij de organisatie van onze activiteiten. Later namen Etienne en Nelly ook Toon en Mia Cornelis op sleeptouw. Eerst voor een, op het eerste zicht, onschuldige tochtje naar Santiago, later om mee te werken bij de administratie thuis. Zo rolden Toon en Mia bijna ook bijna geruisloos in ons bestuur om er de administratie van de geloofsbriefjes en van de aanmeldingen van de activiteiten op zich te nemen.

Bij benadering

Zo'n hechte groep van medewerkers heeft nog andere voordelen. Wanneer Etienne of Toon even vakantie willen nemen, kunnen ze van elkaar overnemen, waardoor de permanentie, die voor ledenadministratie en geloofsbrieven zeer belangrijk is, gewaarborgd blijft.

Maar ook in de eigen familie van Etienne blijft Sint-Jakob zijn inspirerende werking uitoefenen. Zoon Peter maakt als puber het ongeval mee waarin zijn moeder het leven liet. Ook hem zal Sint-Jakob niet meer loslaten, zij het op een totaal andere manier dan Etienne. Peter geraakt gefascineerd door oude muziek. Hij gaat zelf instrumenten bouwen en ontdekt in de geschiedenis van de pelgrimage naar Santiago een schat van oude liederen. Langs de camino ontdekt hij ook Martina Diessner, die al even enthousiast voor oude muziek is als hij en kort nadien ook zijn vrouw wordt. Zo wordt het ensemble Ultreya geboren. Zij treden in 1991 voor een eerste keer op voor ons Genootschap. Thans is oude muziek voor hen een professionele bezigheid geworden.

Wat de toekomst voor Etienne verder zal brengen weten we vanzelfsprekend niet. Nu hij afscheid heeft genomen van de ledenadministratie en de boekhouding zal hij niet meer met handen en voeten gebonden zijn aan onze vereniging. Maar of Sint-Jakob hem daarom zal loslaten, valt zeer te betwijfelen.

Dirk Aerts

ARTIESTE

Ze zat op het dorpsplein, voorovergebogen, een schetsboek op haar knieën, het kerkje te tekenen. We kwamen achter haar langs en keken naar de schets maar ze bedekte ze vlug met haar handen en verontschuldigend lachend zei ze dat het niets betekende, slechts een kindertekeningetje, “sans valeur”. Ze keek ons schuchter aan, een beetje angst in haar ogen, wat gejaagd en onzeker. Ze pakte het schetsboek in haar rugzak en stapte weg. Een fleurig meisje, jonge vrouw, bruin gebrand. Ze stapte vlug, liep haast alsof ze vluchtte.

Enkele dagen later kwam ze naar ons toegelopen. Ze had ons herkend, ze was blij mensen te ontmoeten die ze onderweg al eens gezien en gesproken had. Dat scheidt een band en het is belangrijk om op bedevaart mensen te ontmoeten en te babbelen. Ze kwam uit de streek van Bordeaux en het beviel haar best, het was een belevenis. Ze ratelde door, zenuwachtig, opgejaagd, ongerust, van de os op de ezel. Opgenaaid. En nu moest ze verder

Onderweg

stappen, daag, tot ziens misschien. Weg was ze, een groen bloesje, een geel rokje, een bloem die om de hoek verdween.

De derde keer zat ze langs de wegrand in het gras, ze beefde van zenuwen en spanning. Ze was moe, haar voeten deden pijn, ze had onderweg de bus genomen en was hier al een dag om te rusten. Dat stappen begon haar te vervelen. Ze wilde weer naar huis. Ze kwam uit de streek van Strassbourg! Ze was een hoopje miserie en ellende. Ze trilde, keek angstig om zich heen. Nu zat ze met haar hoofd in haar handen en huilde. We stonden erbij, ze kon ons kleinkind zijn. Ze weigerde alle hulp, geen medeleven, geen bemoeigende woorden. Ze stond op en liep het dorp in.

Vele dagen later liep ze fris en monter voor ons uit – geel bloesje, groen rokje, over de lange paden in Spanje. In het volgende dorp zat ze een fontein te tekenen. O, daag, dat zijn jullie toch die ik al een paar keer gezien heb en waarmee ik babbelde. Willen jullie mijn schetsen eens zien? Kerkjes, kapelletjes, kathedralen, standbeelden, tuintjes en parkjes, stadspoorten, landschappen. Nooit mensen. Héél goed gedaan, sfeervol, levendig. Ze had het.

Maar nu was haar pelgrimstocht afgelopen, zei ze, haar tijd was om. Ze zou volgend jaar wel weer terugkomen, want het was heel interessant geweest en ze had veel mensen ontmoet en veel kunnen tekenen.

Weer dat ratelen, weer die bange blik. Ze kon in dat dorp de bus naar Burgos nemen en daar de trein naar Frankrijk. Ik kom uit de streek van Lyon, volg daar lessen aan de academie en moet mijn schetsen laten zien.

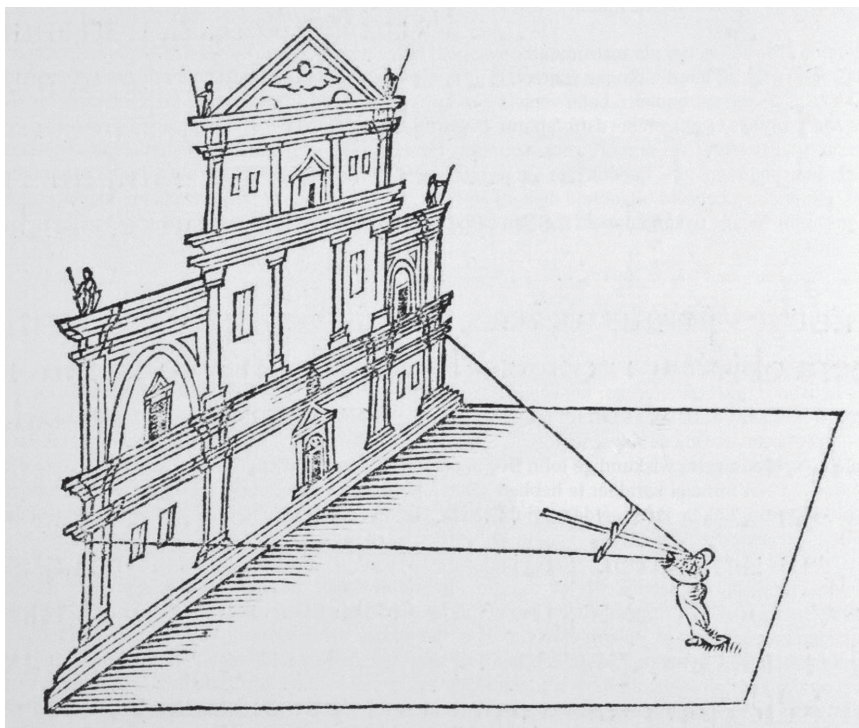
Ze werd steeds maar zenuwachtiger, ze trilde weer en bijna huilde ze. We stonden erbij als klungels en konden het zielige meisje niet helpen. Zonder te groeten stapte ze weg. We liepen weer verder, langs de lange paden in Spanje en zwegen en dachten aan haar. Later zei Joris, misschien had Van Gogh ook van die buien.

De dagen nadien keken we naar haar uit, naar geel en groen, maar zagen haar niet meer. Waarschijnlijk had ze inderdaad de bus genomen en de trein naar Strassbourg of Bordeaux of Lyon. Of misschien naar huis.

Wilfried Wijn

HORS D'OEUVRE

Gemma Frisius, *De radio astronomico et geometrico liber*, Parijs, 1558

Geen nuttiger instrument voor wie op stap gaat dan een staf. Dat is altijd zo geweest. Bekijk maar eens de pelgrim op onze kaft. Zijn exemplaar is voorzien van een flinke punt en was duidelijk niet alleen bedoeld om op te steunen maar ook om bij gevaar ermee te slaan of te prikken.

Cartografen en zeelui gebruikten ooit een ander soort jakobsstaf, als instrument om de hoogte of de afstand te meten. In een van zijn handboeken legt de Leuvense wiskundige en kosmograaf Gemma Frisius uit hoe dit instrument kan gebruikt worden voor het opmeten van een gevel. Mijn kennis van goniometrie is echter onvoldoende om uit te leggen hoe dit precies in zijn werk gaat. Het is vrij waarschijnlijk dat er onder onze leden iemand te vinden is die dat wel kan. Hij mag ons altijd een berichtje sturen. Misschien kan zo'n instrument ook voor de hedendaagse pelgrim nog nuttig zijn!

Dirk Aerts